

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Cestovní deník hraběnky Leopoldiny Thun z Lamberga

Šlechtična na cestách v první polovině 19. století

Bakalářská diplomová práce

Nikola Faltýnková

Vedoucí práce: Mgr. Jitka Kohoutová

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci „*Cestovní deník hraběnky Leopoldiny Thun z Lamberga – Šlechtična na cestách v 1. polovině 19. století*“ vypracovala samostatně, na základě citovaných pramenů a literatury.

V Olomouci dne 30. dubna 2019

.....

Podpis

Na tomto místě bych ráda velice poděkovala vedoucí mé bakalářské diplomové práce Mgr. Jitce Kohoutové za cenné podněty, připomínky a ochotu při vedení práce. Dále pak Mgr. Emě Šimkové, Ph.D. za pomoc s přepisem matričního zápisu.

Obsah

Úvod	6
1 Prameny a literatura.....	8
1.1 Prameny a jejich charakteristika.....	8
1.1.1 Ego-dokument jako historický pramen	8
1.1.2 Cestovní deník	10
1.1.3 Ženské cestovní deníky 19. století.....	11
1.2 Stav dosavadního historického bádání.....	14
1.2.1 Každodennost.....	14
1.2.2 Cestování	15
1.2.3 Šlechta	16
1.2.4 Gender	17
2 Šlechtična na cestách v první polovině 19. století aneb každodennost ženského cestování .	18
2.1 Cestování a šlechta.....	18
2.2 Každodenní život na cestách	19
2.2.1 Příprava před cestou.....	19
2.2.2 Možnosti dopravy v první polovině 19. století.....	20
2.2.3 Ubytování a stravování na cestách.....	22
3 Osobnost hraběnky Leopoldiny Thun, rozené Lamberg	25
3.1 Narození, dětství, studium.....	25
3.2 Svatba a manželství	28
3.3 Cesty	29
3.4 Leopoldina a umění	30
3.5 Náboženské a politické přesvědčení a závěr jejího života	31
4 Cestovní deník hraběnky Leopoldiny Thun, rozené Lamberg – cesta do Německa a Holandska	32
4.1 Popis deníku, forma a jazyk	32
4.2 Motivace k psaní deníku a jeho jednotlivé zápisy	34
4.3 Každodennost cesty reflektovaná v Leopoldině deníku	37
4.3.1 Příprava na cestu.....	37
4.3.2 Dopravní prostředky.....	38
4.3.3 Ubytování a stravování.....	40
4.3.4 Společenský a kulturní život.....	42
4.4 Gender a příslušnost ke šlechtické vrstvě	46

4.4.1 Šlechta	46
4.4.2 Gender	48
Závěr	53
Resumé	55
Seznam pramenů a literatury.....	56
Seznam příloh.....	61

Úvod

Lidé cestovali od nepaměti a stále cestují. Cesty jsou pro ně zdrojem zážitků a zkušeností, které si chtějí mnohdy zapamatovat na celý život. Proto se často stávají předmětem cestovních deníků, které tak představují významný pramen k poznání dějin cestování. Těmto typům deníků se dostává čím dál více pozornosti ze strany historiků a historiček. Cestovní deník neslouží pouze jako pramen k dějinám cestování, ale úhlů, jak na tento historický pramen lze nahlížet, je hned několik. Jako pramen osobní povahy je důležitý například pro studium dějin každodennosti nebo také pro studium genderu.

Ve své bakalářské práci *Cestovní deník hraběnky Leopoldiny Thun z Lamberga s podtitulem Šlechtična na cestách v první polovině 19. století* jsem se rozhodla analyzovat právě jeden takový cestovní deník, konkrétně tedy cestovní deník hraběnky Leopoldiny Thun, rozené Lamberg zachycující její cestu do Německa a Holandska v roce 1839. Cílem této práce bude celková analýza deníku, jakožto pramene osobní povahy (tzv. ego-dokumentu) se zaměřením na každodennost ženského cestování v 1. polovině 19. století a na reflexi samotné cesty. Bude tedy zkoumáno, jak vypadala ona každodennost v cestovním deníku, tj. jakými dopravními prostředky Leopoldina cestovala, kde se ubytovávala, jak se stravovala, jaké destinace navštívila i jaký byl její kulturní a společenský život po dobu cesty a jak tyto všechny skutečnosti vnímala a prožívala. Dále také zda se její podniknutá cesta lišila nějakým způsobem od cest jejich současnic. Důležité bude také zodpovědět, jaké důvody vedly Leopoldinu k podniknutí této cesty a zda spadají do některé z kategorií, proč se šlechtičny v 1. polovině 19. století rozhodly podniknout cestu do zahraničí.

Vzhledem k povaze deníku bude zohledněn i genderový aspekt a spolu s ním i sociální status pisatelky. Bude zkoumáno, jak se přináležitost ke šlechtickému stavu a genderová problematika v jejím deníku odráží. Zamyšleným celkovým cílem práce pak bude nejen získanými poznatky přispět ke studiu a poznání každodennosti ženského cestování v 1. polovině 19. století, ale i analýza dvou sociálně-kulturních aspektů – příslušnosti ke šlechtickému stavu a genderové role.

Pramennou základnu bude tvořit samotný cestovní deník, který je uložen v archivním fondu Moravského zemského archivu v Brně, v rodinném archivu Thun-Hohensteinů.¹ Další možné prameny představovala rozsáhlá korespondence, která je součástí fondu, nicméně k tématu cesty, která je předmětem Leopoldina cestovního deníku, se žádný z dopisů nevztahoval. Alespoň tedy poslouží jako doplňující zdroj ke kapitole týkající se Leopoldina

¹ V tomto archivu je uložen i další cestovní deník hraběnky Leopoldiny Thun z podniknuté cesty do Itálie v roce 1858. Ten se nicméně podkladem této práce nestal, a to z důvodu pozdního určení jejího autorství.

života. Tyto prameny jsou prameny osobní povahy. Takovéto prameny představují nepochybně významný zdroj informací k různé problematice (každodennosti cestování, šlechty, genderu, mentalit apod.), ale nelze zde mluvit o objektivnosti těchto informací. Prameny osobní povahy mají vždy subjektivní povahu. Nezbytné je proto přistupovat k takovýmto pramenům kriticky a na výše zmíněné brát zřetel.

Proto bude nejdříve v první kapitole této práce představena problematika tohoto typu pramene a jeho obecná charakteristika, která bude následně doplněna krátkým shrnutím stavu dosavadního historického bádání v oblastech každodennosti, cestování, šlechty a genderu. Tedy takových oblastí historického bádání vztahujících se ke zkoumanému typu pramene. V druhé kapitole bude dále více rozvedena každodennost ženského cestování, konkrétně tedy každodenní život šlechticů na cestách nejen se zaměřením na motivy jejich cestování a nutné přípravy před cestou, ale i možné způsoby dopravy, ubytování a stravování v 1. polovině 19. století.

Třetí kapitola bude věnovaná autorce deníku, hraběnce Leopoldině Thun, rozené Lamberg. Kapitola ve stručnosti představí její život a osobnost, a to nejen na základě dostupných archiválií, ale i hraběnciných pamětí *Erinnerungen aus meinem Leben*, které sepsala ke konci svého života. Tuto kapitolu považuji za nezbytnou z důvodu pochopení skutečností a souvislostí obsažených v cestovním deníku. Poslouží také k dokreslení celkového obrazu autorky deníku a také jako podklad pro analýzu genderové problematiky.

Čtvrtá a závěrečná kapitola této práce bude již zaměřena na samotnou analýzu cestovního deníku. Bude zohledněna jeho formální i obsahová stránka. Z hlediska obsahového bude zkoumána nejen každodennost cestování v Leopoldině deníku, ale i dva sociálně-kulturní aspekty – příslušnost k šlechtickému stavu a genderová role.

Z hlediska metodologického bude využita metoda analytická, a to při rozboru samotného deníku, kdy tato metoda bude mít za cíl poznat jednotlivé jeho části. Využita bude i metoda deskriptivní, a to při shrnutí obecných poznatků týkajících se ženského cestování obecně. Při citaci pasáží cestovního deníku v poznámkách pod čarou bude zachován originální text deníku, tak jak jej napsala sama autorka. Slova, jejichž čtení bylo nejisté, budou označeny otazníkem v hranatých závorkách.

1 Prameny a literatura

1.1 Prameny a jejich charakteristika

1.1.1 Ego-dokument jako historický pramen

Hlavní pramen předkládané bakalářské práce, který bude podroben analýze, je cestovní deník hraběnky Leopoldiny Thun, rozené Lamberg z 1. poloviny 19. století, jenž je uložen v Moravském zemském archivu v Brně („dále jen MZA Brno“) ve fondu Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice.² Z hlediska pramenného představuj cestovní deník pramen osobní povahy, tedy tzv. ego-dokument.

Termín ego-dokument pochází z německého prostředí, které v 80. a především 90. letech minulého století navázalo na holandské bádání. Schulze ve své studii zahrnuje do ego-dokumentů vedle deníku nejen korespondenci, memoáry, autobiografie, ale také dokumenty právní povahy zaznamenávající jednání jednotlivců, např. zápisy výslechů, svědecké výpovědi, žádosti o milost apod.³ Ego-dokumenty tak představují texty, ve kterých „jejich autor odhaluje dobrovolně/nuceně, úmyslně/neúmyslně informace o své rodině, obci, zemi, nebo sociální vrstvě, ke které náleží, či svůj vztah k těmto společenstvím a jejich proměnám.“⁴ Jedinec prostřednictvím ego-dokumentu „zdůvodňuje svoje jednání, svěřuje se se svými obavami, vysvětluje své názory, hodnoty a také do nich promítá své životní postoje a naděje.“⁵

Dříve bylo pohlíženo na ego-dokumenty jako na prameny, které pouze doplňují a dokreslují diplomatické prameny důležité pro studium makrohistorie (velkých dějin). Takovéto nahlížení již pominulo a dnes jsou ego-dokumenty považovány za prameny unikátní, jež jsou důležité ke zkoumání např. dějin mentalit, dějin každodennosti⁶ nebo genderové problematiky. Staly se i předmětem bádání v českém prostředí.⁷ K problematice

² Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZA Brno), fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*.

³ SCHULZE, Winfried: *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegungen für die Tagung „EGO-DOKUMENTE“* In: SCHULZE, Winfried: *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*. Berlín 1996, s. 21–22.

⁴ Tamtéž, s. 28: „...über die freiwillige oder erzwungene Selbstwahrnehmung eines Menschen in seiner Familie, seiner Gemeinde, seinem Land oder seiner sozialen Schicht Auskunft geben oder sein Verhältnis zu diesen Systemen und deren Veränderungen reflektieren.“

⁵ Tamtéž, s. 28: „Sie sollten individuell menschliches Verhalten rechtfertigen, Ängste offenbaren, Wissensbestände darlegen, Wertvorstellungen beleuchten, Lebenserfahrungen und -erwartungen widerspiegeln.“

⁶ KUBEŠ, Jiří – LENDEROVÁ, Milena (ed.): *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice 2004, s. 5.

⁷ Např. KNAPÍKOVÁ, Jana: *Velké a malé světy mladých šlechtičen 19. století: sonda do života tří urozených dívek prostřednictvím jejich osobních deníků*. Časopis Matice moravské, 133, 2014, č. 1, s. 91–114; SECKÁ, Milena: *Korespondence Josefy Křížkové-Náprstkové*. In: ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena –

studia pramenů osobní povahy, především pak osobních deníků a korespondence, byl vydán sborník příspěvků *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* ze setkání badatelů na půdě Fakulty humanitních studií Univerzity v Pardubicích v roce 2003. Na nutnosti přistupovat k pramenům osobní povahy (deníkům, pamětem, vzpomínkám, korespondenci) kriticky a obezřetně se shodli i účastníci konference *Paměti a vzpomínky jako historický pramen* v roce 2004 na půdě Národního technického muzea.⁸

Problematika přístupu k takovýmto pramenům tkví v tom, že se jedná o prameny osobní povahy, tedy prameny subjektivní. K takovému závěru dochází např. i Lenderová při studiu osobních deníků žen středních a vyšších vrstev,⁹ jejichž zápisky v denících „*nepředstavují zcela pravdivý obraz prožité zkušenosti, ale jsou z velké části obrazem, který autorka sama o sobě vytváří.*“¹⁰ Dochází tedy k určité stylizaci pisatele těchto pramenů, což je důležité brát při jejich analýze v potaz. Stejně tak může docházet i ke zkreslení skutečnosti, která je v nich zaznamenána. Realita se totiž dostává do střetu s představami pisatele, jeho vlastní subjektivitou, vnímáním, emocemi. Všechny tyto aspekty mohou proměnit pisatelův pohled na realitu a způsobit, že si ji přizpůsobí k obrazu svému.¹¹ Pisatel si zaznamenával povětšinou jen to, co on sám považoval za důležité, pouze vybrané události, kterým on sám přisoudil určitý význam.¹² Světu, který pisatel v textu popisuje, nemůže badatel nikdy porozumět úplně, protože pisatel textu se pohybuje ve svém kontextu, ve své vlastní kultuře, která je odlišná od té, v níž žijeme dnes. Nelze tedy postihnout pisatelovu skutečnost zcela, ale vždy se bude jednat spíše o jakýsi pokus o interpretaci.¹³ Nezbytné je proto přistupovat k takovýmto pramenům kriticky a na výše zmíněné brát zřetel.

STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 547–555; STRANÍKOVÁ, Jana: *Korespondence Františky Brychtové jako pramen k sociálnímu postavení ženy v první polovině 19. století*. In: ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století*, s. 533–546; ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: *Dopisy z války: rodinná korespondence šlechty v napoleonském období*. In: KOTULÁN, Jaroslav – UHLÍŘ, Dušan: *Evropa 1805*. Brno 2006, s. 311–318.

⁸ SEKYRKOVÁ, Milada (ed.): *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Praha 2006, s. 8.

⁹ LENDEROVÁ, Milena: *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha 2002, s. 165–187.

¹⁰ Tamtéž, s. 184.

¹¹ ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: *Osobní deník – zdroj nebo tvůrce paměti?*. In: KUBEŠ, Jiří – LENDEROVÁ, Milena (ed.): *Osobní deník a korespondence*, s. 41–48.

¹² RANDÁK, Jan: *Životní světy, paměti a jejich interpretace*. In: SEKYRKOVÁ, Milada (ed.): *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*, s. 85–86.

¹³ Tamtéž, s. 81–84.

1.1.2 Cestovní deník

Deník představuje jednu z typických forem ego-dokumentu. Z hlediska literárního jej lze vymezit jako „*chronologicky řazené, zpravidla datované osobní záznamy, pořizované v krátkých intervalech a bez časového odstupu.*“¹⁴ Mezi jeho další charakteristiku můžeme zařadit také autentičnost a věcnou informativnost.¹⁵ Deník je často veden pro vlastní potřebu (potěšení) autora, zpravidla není určen bezprostředně ke zveřejnění, a tudíž zůstává převážně ve formě rukopisu.¹⁶ Tématem deníku jsou aktuální prožitky jednotlivce, deník má tedy charakter ryze subjektivní.¹⁷

Deník nabízel prostor k sebereflexi. Mimo každodenních zápisů událostí sloužil jako prostředek zaznamenání vlastních úvah, představ. Byl místem, kde jednotlivec mohl analyzovat sám sebe,¹⁸ a tak si uvědomit svoji vlastní identitu.¹⁹ Ovšem takovýto druh deníku se ve větší míře objevuje až s příchodem 19. století, a to především díky změně myšlení, kterou s sebou přineslo osvícenství.²⁰ Strohé, věcně jasné záznamy událostí, které byly typické pro deník předcházející epochy, začaly být postupně doplňovány o reflexi subjektivní.²¹

Existuje mnoho typů deníků. Mezi dvě základní skupiny můžeme zařadit: deník běžný (osobní), který autor píše pro vlastní potřebu, aniž by předpokládal, že ho bude číst někdo další, a deník určený k publikování. Typologie deníků je ovšem daleko rozmanitější. Mimo tyto dvě uvedené základní kategorie máme také např. deník pracovní, literární, básnický a další.²² Specifickým typem deníku je potom deník cestovní, který zachycuje výjimečné období v životě svých autorů,²³ podniknutou cestu přinášející změnu, vybočení z pravidelného

¹⁴ MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha 2004, s. 98–99.

¹⁵ Tamtéž, s. 98–99.

¹⁶ BOČKOVÁ, Hana: *K problematice deníku jako literárního žánru*. In: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity. Brno 1989–1990, s. 37–45.

¹⁷ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má: ženské deníky 19. století*. Praha 2008, s. 16.

¹⁸ Srov. LENDEROVÁ, M.: *A ptáš se, knížko má*, s. 16–19.

¹⁹ Srov. ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: *Osobní deník – zdroj nebo tvůrce paměti?*, s. 41–48.

²⁰ Tamtéž.

²¹ LENDEROVÁ, Milena: *Chvála deníků a dopisů*. In: KUBEŠ, Jirí – LENDEROVÁ, Milena (ed.): *Osobní deník a korespondence*, s. 21–31.

²² BOČKOVÁ, Hana: *K problematice deníku jako literárního žánru*, s. 37–45.

²³ KOLDÍNSKÁ, Marie: *Neprítomné i všudypřítomné. Obraz žen ve šlechtických ego-dokumentech 16. a první poloviny 17. století*. In: KUBEŠ, Jirí – LENDEROVÁ, Milena (ed.): *Osobní deník a korespondence*, s. 10–11.

každodenního režimu.²⁴ Takovýto typ deníku nás vzhledem k zaměření práce bude zajímat nejvíce.

Kořeny cestovních deníků můžeme nalézt již ve starověku. Nicméně jejich rozkvět přichází až v době renesance a později.²⁵ V rámci historického bádání jsou často předmětem zkoumání tzv. kavalírské cesty. Cesty, které měly být důležitým krokem k završení výchovy mladých urozených šlechticů a v jejichž rámci si tito mladíci vedli cestovní deníky.²⁶ Z českých historiků se jimi zabývá například Jaroslav Pánek,²⁷ Jiří Kubeš,²⁸ Zdeněk Hojda²⁹ a další.

1.1.3 Ženské cestovní deníky 19. století

Až do 2. poloviny 18. století můžeme mluvit pouze o reflexi cestovních zážitků ze strany mužů, cestovatelů. Pokud ženy cestovaly, bylo to především z nutnosti, např. za svým budoucím manželem apod.³⁰ To se však mění právě ke konci 18. století a s příchodem století 19., kdy se cesta mladé dívky či ženy především z řad urozených vrstev řadila k zakončení jejího vzdělávání.³¹ Devatenácté století s sebou přináší také změnu týkající se sociálního původu autorek cestovních deníků, kterými již nejsou pouze ženy z řad šlechty, ale cestovní deníky se objevují více i v měšťanském prostředí.³² Svůj podíl na tom má dozajista také skutečnost, že přibývá vzdělaných žen, které mají znalosti z oblasti literatury, humanitních i přírodních věd, filozofie, matematiky nebo hudby.³³ Cestování se stává pro ženy mnohem více dostupné a cesty za hranice již nepředstavují v jejich životě něco zcela

²⁴ LENDEROVÁ, Milena: *Dámy na cestách. Cestovní deníky žen a dívek dlouhého 19. století*. In: SCHREIBEROVÁ, Jarmila: *Múzy na cestách. Ohlasy z cest do ciziny v dílech českých spisovatelů*. Praha 2007, s. 96.

²⁵ PÁNEK, Jaroslav: *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě*. Československý Časopis Historický, 88, 1990, s. 661–682.

²⁶ LENDEROVÁ, Milena: *Cestovatel*. In: BŮŽEK, Václav – Král, Pavel: *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 239–254.

²⁷ PÁNEK, Jaroslav: *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552*. České Budějovice 2003.; PÁNEK, Jaroslav: *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě*, s. 661–682.

²⁸ KUBEŠ, Jiří: *Fragmenty písemností z kavalírské cesty hrabat z Clary-Aldringenu z roku 1727*. *Theatrum historiae* 1, Pardubice 2006, s. 83–108.; KUBEŠ, Jiří: *Rudolf Josef Colloredo z Wallsee a jeho studium v Salzburku v letech 1723–1725*. In: KUBEŠ, Jiří (ed.): *Šlechtic na cestách v 16.–18. století*. Pardubice 2007, s. 163–192.

²⁹ HOJDA, Zdeněk: *Kavalírské cesty v 17. století a zájem české šlechty o Itálii*. In: HOMOLKA, Jaromír: *Itálie, Čechy a střední Evropa*, Praha 1986, s. 216–239.; HOJDA, Zdeněk – CHODĚJOVSKÁ, Eva – HAJNÁ, Milena – TESAŘÍKOVÁ, Alexandra: *Heřman Jakub Černín: Na cestě za Alpy a Pyreneje*. I. díl. Praha 2014.

³⁰ LENDEROVÁ, Milena: *Dámy na cestách*, s. 95–96.

³¹ Tamtéž.

³² Tamtéž: Srov. LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má* – odkazuje na řadu deníků z měšťanských vrstev např. Deníky Anny Lauermannové – Mikschové o pobytu v Paříži, Deník Klementiny Kalašové týkající se jejího pobytu v Petrohradu, cestovní deníky Zdenky Braunerové, cestovní deník Hermíny Pilbauerové apod.

³³ LENDEROVÁ, Milena: *Chvála deníků a dopisů*, s. 23.

výjimečného. A na rozdíl od pisatelů raněnovověkých deníků pisatelky 19. století ve svých denících více reflektují každodennost na cestách.³⁴

Obecně si ženy vedly cestovní deníky, protože představovaly a zachycovaly „*nestandardní, zpravidla zcela výjimečné období v životě pisatelů*.“³⁵ Cesta představovala v jejich životě událost hodnou zaznamenání. Jejich každodennost a rituály, jak uvádí Lenderová, byly narušeny „*cestami za hranice všedních dnů*.“³⁶ Problematice ženských deníků, a to nejenom cestovních, se v českém prostředí věnuje nejvíce právě Milena Lenderová.³⁷ A zájem o tuto oblast nadále stoupá, jak můžeme soudit dle vydaných edic.³⁸

Cestovní deník je více faktografický a méně subjektivní nežli deník osobní, kde pisatelky vyjadřovaly své tužby, přání a sny.³⁹ Pisatelky cestovních deníků měly vždy předem určité představy o zemi, kterou navštívily a záznamy v deníku potom představovaly konfrontaci těchto představ se skutečností.⁴⁰ V cestovním deníku byl dán prostor především zážitkům z cest, podrobným popisům jednotlivých míst a různým postřehům. Proto se také cestovní deník stal významným a neocenitelným pramenem ke zkoumání každodennosti na cestách. Na rozdíl od mužských cestovatelů jsou to právě ženy, které na cestách více vnímají a komentují kvalitu dopravních prostředků, stravy a ubytování. Zaznamenávají si prohlídky muzeí, galerií, kostelů, chrámů a nejrůznějších památek, kterým věnují někdy i rozsáhlé pasáže, a komentují viděné obrazy, sochy a další umělecká díla, což je dokladem nejen jejich umělecké a historické orientace, ale také jejich vzdělanosti. Dále ve svých cestovních denících reflektují rovněž návštěvy známých či příbuzných, stejně jako návštěvy divadel, salonů, koncertů či nákupy nejrůznějšího zboží. Jejich deníkové záznamy mohou být také někdy více citově zbarveny na rozdíl od jejich mužských protějšků.⁴¹

Jak ukázala práce Lenderové o ženských a dívčích denících 19. století,⁴² cestovní deníky si mohly psát ženy již v dětství, mládí, ale i ve zralém či pozdním věku. Podniknutá

³⁴ LENDEROVÁ, Milena: *Dámy na cestách*, s. 95–110.

³⁵ KOLDINSKÁ, Marie: *Nepřítomné i všudypřítomné*, s. 9–20.

³⁶ LENDEROVÁ, Milena: *Tragický bál: život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu*. Praha 2004, s. 258.

³⁷ LENDEROVÁ, Milena: *Dámy na cestách*, s. 95–110; LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*; LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha 1999.; LENDEROVÁ, Milena: *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha 2002, s. 165–187.

³⁸ Např. LENDEROVÁ, Milena – PLŠKOVÁ, Jarmila (ed.): *Krátká cesta životem a Evropou. Gabriela ze Schwarzenbergu*. Dolní Břežany 2006.; ŠÁMAL, Martin (ed.): *Cestovní deník Zdenky Braunerové. (1883)*. Roztoky u Prahy 2003.

³⁹ LENDEROVÁ, Milena - PLŠKOVÁ, Jarmila (ed.): *Krátká cesta životem a Evropou*, s. 31–32.

⁴⁰ LENDEROVÁ, Milena: *Dámy na cestách*, s. 95–110.

⁴¹ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*, s. 218–221.

⁴² LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*.

cesta nutně neznamenala založení cestovního deníku. Své postřehy z cest si ženy mohly zaznamenávat také již do svého dříve vzniklého osobního deníku.⁴³ Myšlenka začít si vést cestovní deník pocházela ze svobodného rozhodnutí ženy samotné, nebo také mohla představovat povinnost. Povinnost vést si deník je spojena především s urozenými kruhy. V případě deníku osobního zde byla povinnost započít s jeho psaním se začátkem dospívání, na což dohlíželi zpravidla vychovatelé, vychovatelky nebo rodiče,⁴⁴ jejichž zásahy do textu mohou být někdy v deníku patrné.⁴⁵ Tato skutečnost též vedla k tomu, že nejdříve byl psán koncept deníku a teprve poté docházelo k jeho přepisování.⁴⁶ Deník měl být především výchovným prostředkem. Šlechtičny byly nuceny vést si deník alespoň do té doby, než si patřičně osvojily stylizaci a jazykovou obratnost.⁴⁷ Zde je nutné upozornit na fakt, že dohled nad psaním deníku mohl vést k tomu, že pisatelky, aby dostály svému vychování, záměrně zakrývaly své nedokonalosti nebo přeháněly svou svědomitost,⁴⁸ a tak potlačovaly svou vlastní individualitu. V případě psaní cestovních deníků je také doloženo, že šlo o povinnost.⁴⁹ Mladé dámy či dospívající šlechtičny si musely psát cestovní deník během celé cesty.⁵⁰

Na závěr této podkapitoly považuji za nutné zmínit úskalí spojené s analýzou ženských deníků. Tím je skutečnost, že při psaní deníku žena často uplatňovala „*individuální hledisko při výběru skutečností, které budou zachyceny*“,⁵¹ tudíž docházelo k určité autocenzuře z její strany. Vyhýbala se všemu, co by ji mohlo kompromitovat. Každá z pisatelek začínající s psaním deníku si byla vědoma svého sociálního postavení. A každé toto sociální postavení či role byly spojeny s určitými nároky, určitým ideálem, ke kterému musela žena dané doby směřovat. I v situaci, kdy se proti dané sociální roli bouřila, ji ve své podstatě v deníku reflektovala. Deník tedy nepředstavuje zcela objektivní pramen, a proto je nutné nahlížet na něj kriticky.⁵²

I přes tyto limity deník ale obecně umožňuje nahlédnout do každodenního života společnosti, v případě analyzovaného cestovního deníku této bakalářské práce

⁴³ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*, s. 220 a 241.

⁴⁴ LENDEROVÁ, Milena: *Chvála deníků a dopisů*, s. 23.

⁴⁵ LENDEROVÁ, Milena: *Dívčí a ženský deník: zárodečná literární forma?* In: ZAHRADNÍKOVÁ, Marta: *Ztěžklá křídla snů. Ženy v české literatuře*. Praha 2004, s. 7–19.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ KNAPÍKOVÁ, Jana: *Velké a malé světy mladých šlechtičen 19. století*, s. 91–114.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Např. LENDEROVÁ, Milena - PLŠKOVÁ, Jarmila (ed.): *Krátká cesta životem a Evropou*, s. 33.

⁵⁰ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*, s. 139.

⁵¹ Tamtéž, s. 255.

⁵² Tamtéž, s. 255–256.

do každodenního života šlechty – zde ještě konkrétněji do každodennosti jejího cestování. Obsahuje subjektivní životní zkušenosti a zážitky a umožňuje historikům nahlédnout do života této elity tzv. *crème de la crème*,⁵³ která z hlediska společenské hierarchie tvořila její vrchol.

1.2 Stav dosavadního historického bádání

1.2.1 Každodennost

Vzhledem k zaměření této práce na každodennost ženského cestování v 1. polovině 19. století je nutné zohlednit i tuto problematiku. Dějiny každodennosti jakožto vědní disciplína se začaly rozvíjet především v 2. polovině 20. století⁵⁴ a stojí jako protipól k tzv. velkým dějinám. Již samotné vymezení předmětu této disciplíny nebo stanovení definice pojmu *každodennost* je značně problematické. Dějiny každodennosti bývají vnímány jako součást kulturních dějin a samotné jejich označení není jednotné – mimo dějin každodennosti se užívají termíny jako dějiny všedního dne nebo tzv. malé dějiny.⁵⁵

O rozšíření povědomí o dějinách každodennosti se v českém prostředí stará např. nakladatelství *Argo*, jež publikuje díla světové historiografie zabývající se dějinami každodennosti. Z českých řad se této problematice věnuje např. Milena Lenderová.⁵⁶

Francouzský historik Braudel vymezil každodennost jako „*každodenní život, který se skládá z maličkostí, kterých si v prostoru a čase jen sotva povšimneme. Tyto maličkosti o společnosti vše prozrazují. Způsob jakým v jednotlivých společenských vrstvách lidé jedí, oblékají se, či bydlí, není vůbec lhostejný.*“⁵⁷ Dějiny každodennosti tak usilují o poznání života lidí určité společenské vrstvy v určité době a na určitém místě.⁵⁸ Zohledníme-li například stratifikaci společnosti, bude se každodennost osoby přinálezející k určité

⁵³ Výraz z francouzštiny označující přeneseně nejvyšší část společnosti – Toto označení šlechty se používalo hojně ve Vídni – LENDEROVÁ, Milena: *Tragický bál*, s. 9.

Českým synonymem je slovo smetánka označující vyšší vrstvy, honoraci – Ústav pro jazyk český AV ČR: *Internetová jazyková příručka*. In: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=smet%C3%A1nka> [cit. 09. 03. 2019].

⁵⁴ DOUŠOVÁ, Hana – JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena: *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století*. 1. díl. Pardubice 2001, s. 5.

⁵⁵ JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. 2. vyd. Praha 2017, s. 410.

⁵⁶ Např. LENDEROVÁ, Milena: *Knižní cestovní průvodci jako pramen ke každodennosti cestování: příklad Itálie dlouhého 19. století*. Český časopis historický, 114, 2016, č. 2, s. 330–371.; JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*.

⁵⁷ BRAUDEL, Fernand: *The structures of Everyday Life*. New York 1979, s. 29: „*Everyday life consists on the little things one hardly notices in time and space ... Through the details, a society stands revealed. The way people eat, dress, or lodge at the different levels of that society are never a matter of indifference.*“ Citováno dle JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*, s. 435.

⁵⁸ DOUŠOVÁ, Hana – JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena: *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století*, s. 13.

společenské vrstvě lišit od osoby přináležející k vrstvě jiné, proto můžeme mluvit např. o každodennosti šlechty, každodennosti buržoazie, každodennosti kléru, dolních vrstev apod.⁵⁹ Témata, kterými se dějiny každodennosti zabývají, jsou různorodá – od způsobů bydlení, oblékání, stolování přes hygienu, sexualitu, zdraví, vzdělání k možnostem trávení volného času, kam lze zařadit sportovní aktivity, společenské akce, svátky, slavnosti, či cestování apod.⁶⁰ Vzhledem k tématu této bakalářské práce se blíže podíváme na cestování a jeho každodennost.

1.2.2 Cestování

Pánek rozumí pod pojmem cestování „*určité cestovní přesuny, zejména delší, alespoň několikadenní cesty (ať již do zahraničí, nebo uvnitř vlastní země), jejichž účastníci si předem stanovili jistý program [...] a po dosažení svého cíle počítali s návratem.*“⁶¹ Ve středověku se skutečné cestování týkalo jen malé části společnosti, např. zbožných poutníků, kupců, umělců apod. Ostatní (panovníci, diplomati, vojáci atd.) cestovali, jen pokud k tomu byli nuceni vnějšími okolnostmi, a poznání nové země nebyl prvotní cíl, ale pouhý prvek, který byl součástí cesty.⁶² Ve středověkém způsobu cestování tedy chybí určitý aspekt, kterým je dobrovolnost.⁶³ To se ovšem s příchodem raného novověku začíná měnit. V případě cestování se už nejedná o oběť, kterou je nutno podstoupit, ale příjemnou možnost, jak lze uniknout každodennímu životu. A také o prostředek, jak poznat nové kraje, odlišné kultury a civilizace, seznámit se s odlišnými zvyklostmi a naučit se nové jazyky.⁶⁴ Původní druhy cestování charakteristické pro období raného novověku, kam lze zařadit cesty obchodní, politické, diplomatické, vojenské, náboženské, studijní a umělecké,⁶⁵ začaly být na konci 18. století doplňovány cestami pro zábavu.

Cestování se pak v průběhu 19. století stávalo postupně běžnou záležitostí propojenou s nově vznikajícím konceptem turistiky⁶⁶ a začalo být také více dostupné, a to nejen pro zámožné šlechtické a měšťanské rodiny, ale i pro příslušníky středních vrstev. Postupně tak začalo tvořit běžnou součást života. To lze vypožorovat z písemných pramenů typických pro toto období, jakými byly cestovní instrukce a rukověti, itineráře, kalendáře, soukromá i politická korespondence, ale obecně i noviny a časopisy, inzeráty cestovních kanceláří či

⁵⁹ JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*, s. 443

⁶⁰ Tamtéž, s. 434–437.

⁶¹ PÁNEK, Jaroslav: *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě*, 661–682.

⁶² PÁNEK, Jaroslav: *Výprava české šlechty do Itálie*, s. 11–13.

⁶³ OHLER, Norbert: *Cestování ve středověku*. Jinočany 2003, s. 10–11.

⁶⁴ PÁNEK, Jaroslav: *Výprava české šlechty do Itálie*, s. 11–13.

⁶⁵ PÁNEK, Jaroslav: *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě*, s. 661–682.

⁶⁶ JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*, s. 399–401.

reportáže z navštěvovaných míst. K poznání způsobu cestování soukromých osob jsou významným pramenem také jízdenky, jízdní řády, různé pozvánky, programy nebo prospekty. Nejvýznamnějšími prameny v této oblasti jsou ale bezesporu cestopisy, průvodce a cestovní deníky.⁶⁷ Přičemž posledně jmenované nejlépe zachycují samotnou každodennost cestování v 19. století. Tématu každodennosti cestování se v českém prostředí věnuje např. Milan Hlavačka ve své knize *Cestování v éře dostavníků*,⁶⁸ kde charakterizuje mimo jiné dopravní cesty, prostředky a instituce především 18. a 19. století, nebo také již výše zmiňovaná Milena Lenderová.⁶⁹

1.2.3 Šlechta

Předmětem této bakalářské práce je cestovní deník, který si psala žena pocházející z šlechtického prostředí. Proto je nutné při analýze deníku k této skutečnosti přihlídnout a zohlednit i okruh literatury zabývající se touto sociální vrstvou společnosti. Tématem šlechty v 19. století se u nás zabývají práce např. Zdeňka Bezecného,⁷⁰ Radmily Švaříčkové Slabákové⁷¹ nebo Mileny Lenderové.⁷² Z odborné literatury, která se zabývá konkrétními životy šlechticů, uveďme např. *Gabriela ze Schwarzenbergu. Krátká cesta životem a Evropou*;⁷³ *Paříž, rok 1808. Deník Eleonory ze Schwarzenbergu*;⁷⁴ *Eliška Šliková. Život neprovdané hraběnky v první polovině 19. století*⁷⁵ nebo práce Bezecného *Myšlenkový svět šlechticů na přelomu 19. a 20. století*.

⁶⁷ JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*, s. 400.

⁶⁸ HLAVAČKA, Milan: *Cestování v éře dostavníků: všední den na středoevropských cestách*. Praha 1996.

⁶⁹ LENDEROVÁ, Milena: *Cestování*. In: JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*, s. 399–418; LENDEROVÁ, Milena: *Knižní cestovní průvodci jako pramen ke každodennosti cestování*, s. 330–371.

⁷⁰ BEZECNÝ, Zdeněk: *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*. České Budějovice 2005.; BADALOVÁ, Marie - BEZECNÝ, Zdeněk - GAŽI, Martin - PUTNA, Martin C.: *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*. 2. vyd. České Budějovice 2013.; BEZECNÝ, Zdeněk: *Šlechta v české společnosti druhé poloviny 19. a počátku 20. století*. In: MALÍŘ, Jiří – RÁJA, Martin: JUDr. Václav Kounic a jeho doba. Brno 2009, s. 157–163.

⁷¹ ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: *Mýtus šlechty u nás a v nás*. Praha 2013.; ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: *Rodinné strategie šlechty: Mensdorffové-Pouilly v 19. století*. Praha 2007.

⁷² LENDEROVÁ, Milena: *Deník Gabriely ze Schwarzenbergu, 1840–1841*. Jihočeský sborník historický, 71, 2002, s. 205–233; LENDEROVÁ, Milena: *Matylda ze Schwarzenbergu: dcera, sestra, legenda*. In: GAŽI, Martin: *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*. České Budějovice 2008, s. 429–438; LENDEROVÁ, Milena: *Dáma urozená, ctnostná i frivolní: Stéphanie Félicité du Crest de Saint-Aubin, hraběnka de Genlis (1746–1830)*. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis. Řada C, 2007, č. 7, s. 213–224.

⁷³ LENDEROVÁ, Milena – PLŠKOVÁ, Jarmila (ed.): *Krátká cesta životem a Evropou*, s. 463.

⁷⁴ LENDEROVÁ, Milena: *Paříž, rok 1808: deník Eleonory ze Schwarzenbergu*. *Minulost Západočeského kraje Plzeň*, 33, 1998, s. 161–197.

⁷⁵ LENDEROVÁ, Milena: *Eliška hraběnka Schliková: (panu profesoru Robertu Kvačkovi k 70. narozeninám)*. *Listy starohradské kroniky*, 25, 2002, č. 1, s. 7–12.

1.2.4 Gender

Jestliže nás bude zajímat, zda je v zkoumaném deníku znát příslušnost k šlechtickému stavu, můžeme také při analýze sledovat odraz genderového konstruktu doby. Genderová problematika vnímá gender jako „*konstitutivní prvek sociálních vztahů založený na obecně vnímaných rozdílech mezi pohlavími.*“⁷⁶ Gender představuje „*sociální a kulturní vymezení pohlaví.*“⁷⁷ Reprezentuje vlastnosti, vzory a normy chování, které jsou ve společnosti spojovány s obrazem muže a ženy.⁷⁸ Vytváří se tak „*konstrukt feminity a maskulinity, [který je ovšem] časově a kulturně podmíněn.*“⁷⁹ V 19. století, jak uvádí Lenderová: „*genderový konstrukt feminity ve společnosti odkazoval ženu do privátní sféry,*“⁸⁰ a tím ji také svazoval. Představoval totiž určitou normu, ideál, ke kterému měla žena směřovat.⁸¹ V prostředí urozeném pak sociálně podmíněný konstrukt, v němž ženě přináležel domácnost a rodina, muži svět (sféra veřejná), není tak jednoznačný jako v případě měšťanském. Šlechticům bylo poskytnuto lepší vzdělání, více se podílely na spolurozhodování a obecně se těšily větší úctě.⁸²

⁷⁶ SCOTT, Joan W.: *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*. The American Historical Review, 91, 1986, č. 5, s. 1067. Citováno dle RATAJOVÁ, Jana: *Gender history jako alternativní koncept dějin*. In: ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století*, s. 33–40.

⁷⁷ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*, s. 247.

⁷⁸ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*, s. 247–251.

⁷⁹ RATAJOVÁ, Jana: *Gender history jako alternativní koncept dějin*, s. 33–40.

⁸⁰ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*, s. 247.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² BEZECNÝ, Zdeněk – LENDEROVÁ, Milena: *Šlechtická korespondence jako pramen v gender history*. In: ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století*, s. 525–532.

2 Šlechtična na cestách v první polovině 19. století aneb každodennost ženského cestování

2.1 Cestování a šlechta

Cestování bylo běžnou součástí života šlechty. Šlechta byla neustále v pohybu a střídání pobytů určovalo roční období. Zima patřila městu, zejména Vídni nebo Praze, kde si šlechta do sytosti užívala plesů, návštěv salonů, přátel, dvora, divadel či procházek v parku. S příchodem jara nastal čas se přemístit na některé z venkovských sídel. Na venkově poté šlechta strávila léto, případně podzim, který byl ve znamení honů.⁸³ Jelikož tyto cesty byly běžnou součástí každoročního života, stávaly se samozřejmostí, a proto nebyly tak často zaznamenávány do cestovního deníku, ale nalezneme je spíše v korespondenci. Opakem tomu bylo v případě cest do zahraničí. Tyto cesty, podnikány nejčastěji v srpnu či září, již motivovaly šlechtičny k založení cestovního deníku,⁸⁴ který představuje jedinečný pramen umožňující nahlédnout do každodennosti jejich cestování, jakožto jednoho z aspektů života šlechty.

Motivy zahraničních cest šlechtičen byly různé. Jednalo se převážně o cesty za zábavou, poznáním či zdravím, přičemž k nejnavštěvovanějším destinacím v 1. polovině 19. století patřila stále Itálie lákající bezpočtem kulturních památek. Cestovatelky pobývaly nejčastěji v Benátkách, Florencii, Neapoli a Římě. Další velmi oblíbenou trasou byla cesta přes Německo do Nizozemí a odtud pak do Francie.⁸⁵ Z německých měst byla navštěvována např. Mohuč, dále pak Frankfurt, Drážďany, Mnichov⁸⁶ atd. Ve Francii byla bezesporu nejnavštěvovanější destinací Paříž. Ozdravné pobyty šlechta nejčastěji trávila např. v bavorském Reichenhallu, rakouském Ischlu nebo Nizze, městu, o něž střídavě usilovali Francouzi nebo Italové.⁸⁷ V Nizozemí to pak bylo např. lázeňské středisko Scheveningen.⁸⁸ U mladých šlechtičen se od konce 18. století podniknuté delší cesty v doprovodu matky, společnice nebo vychovatelky braly jako završení jejich vzdělávání.⁸⁹ Jisté ale je, že cesty šlechtičen rozhodně nebyly stále ještě motivovány politicky, diplomaticky, či ekonomicky.

⁸³ LENDEROVÁ, Milena: *Dámy na cestách*, s. 95–110.

⁸⁴ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*, s. 214.

⁸⁵ Doložená např. v deníku Gabriely ze Schwarzenbergu, který existuje ve formě edice: LENDEROVÁ, Milena – PLŠKOVÁ, Jarmila (ed.): *Krátká cesta životem a Evropou*.

⁸⁶ Např. deník Eleonory Žofie ze Schwarzenbergu – uložen v SOA Třeboň inv. č. 633, Bb 4/7, V, kart. č. 110.

⁸⁷ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*, s. 214–219.

⁸⁸ Pobývala tam např. Gabriela ze Schwarzenbergu: LENDEROVÁ, Milena – PLŠKOVÁ, Jarmila (ed.): *Krátká cesta životem a Evropou*, s. 463.

⁸⁹ LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*, s. 63–64.

Nicméně velice často mohla žena v roli manželky nebo dcery doprovázet muže (manžela, nebo otce) na jeho diplomatických či jiných politicky motivovaných cestách.⁹⁰

2. 2 Každodenní život na cestách

2.2.1 Příprava před cestou

Jelikož každá z cest představovala vybočení z každodenního rytmu života šlechticů, předcházely ji pokaždé nemalé přípravy. Hmotné zajištění cesty mělo na starost služebnictvo, popřípadě komorné.⁹¹ Hlavní úkol cestovatelky pak představovalo studium trasy, čtení dobových průvodců o cílových destinacích, zajištění cestovních šeků či pouhé informativní povídání si s přáteli o plánované cestě.⁹² Byla to také ona, kdo určoval zastávky a celkový plán trasy.⁹³ Fenomén ženského cestování byl rovněž předmětem apodemické literatury.⁹⁴ Ars apodemika neboli „*umění cestovat*“ představovalo „*soubor metodických rad, jak správně cestovat, chovat se na cestách, poznávat cizí kraje a písemně zaznamenat výsledky tohoto pozorování*.“⁹⁵ I když má tento fenomén kořeny již v 16. století (první apodemiky byly určeny pouze mužským cestovatelům), změna přichází teprve až s příchodem 18. století.⁹⁶ Apodemickou literaturu, kterou mohly šlechtičny v 1. polovině 19. století číst a která byla určena přímo ženám, představovalo dílo např. Franze Posselta *Apodemik oder der Kunst zu reisen. Ein systematischer Versuch zum Gebrauch junger Reisenden aus den gebildeten Ständen überhaupt und angehender Gelehrten und Künstler insbesondere* z roku 1795, které obsahovalo kapitulu určenou ženám s názvem „*Ob und wie Frauenzimmer reisen sollen?*“⁹⁷ Dále pak příručka Sidonie Hedwig Zäunemann, již z počátku 18. století.⁹⁷ Další autorkou cestovních příruček byla Stéphanie-Félicité Du Crest Genlis, jejímž dílem je např. *Manuel de la jeune femme guide complet de la maîtresse de maison*.⁹⁸ Je patrné, že jako apodemiky sloužily i cestovní deníky cestovatelek samotných, příkladem může být cestovní deník z cest do Švýcarska, jehož autorkou byla spisovatelka a cestovatelka Sophie La Roche.⁹⁹ Z příruček,

⁹⁰ LENDEROVÁ, Milena: *Dámy na cestách*, s. 95–110.

⁹¹ LENDEROVÁ, Milena: *Tragický bál*, s. 256.

⁹² LENDEROVÁ, Milena: *Dámy na cestách*, s. 95–110.

⁹³ LENDEROVÁ, Milena: *Tragický bál*, s. 256.

⁹⁴ Problematikou apodemické literatury 1. pol. 19. století určené pro šlechtičny se zabývá např. KOTALOVÁ, Jitka: *Reflexe jinakosti? Šlechtičny na cestách první poloviny 19. Století*. České Budějovice 2007. (nepublikovaná magisterská diplomová práce)

⁹⁵ STORCHOVÁ, Lucie: *Ars apodemica. Umění pochopit a popsat "cizí" kraje*. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue, 25, 2003, č. 4, s. 10.

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ Curieuseur und immer waehren astronomisch-meteorologisch-oconomisch-frauenzimmer Reise und Hand-Kalender... mit einer Vorrede von Mademoiselle Sidonia Hedwig Zäunemann, Erfurt 1737: In: KOTALOVÁ, Jitka. *Reflexe jinakosti?*, s. 28.

⁹⁸ Více LENDEROVÁ, Milena: *Dáma urozená, cnostná i frivolní*, s. 213–224.

⁹⁹ KOTALOVÁ, Jitka. *Reflexe jinakosti?*, s. 29.

keré byly určeny cestovatelům obecně, mohly využívat také příručku knihovníka Heinricha A. Ottokara Reicharda, která byla opakovaně vydávána v průběhu 1. poloviny 19. století, nebo cestovního průvodce *An Essay to direct the Inquiries of Patriotic Travellers* z roku 1789 od hraběte Leopolda Berchtolda.¹⁰⁰ Příručky obsahovaly praktické rady pro cestovatelky, kterými se na cestách mohly řídit. Jejich využití může být proto patrné také v jednotlivých cestovních denících, i když, jak podotýká Lenderová, až na určité výjimky lze tyto skutečnosti jen těžko doložit.¹⁰¹

2.2.2 Možnosti dopravy v první polovině 19. století

Způsobů dopravy z místa na místo bylo v 1. polovině 19. století hned několik. Od chůze pěšky a využití koně přes dopravu silniční a lodní až k dopravě železniční. Postupný vývoj těchto způsobů dopravy byl dovršen na přelomu 18. a 19. století a přinesl různorodé množství dopravních prostředků, které byly v průběhu 19. století modernizovány.¹⁰² Cestování dopravními prostředky se tak stávalo nejen pohodlnějším, ale také přístupnějším pro více vrstev obyvatelstva.¹⁰³

2.2.2.1 Silniční doprava

Šlechtičny na cestách mohly bezesporu využít dopravu silniční. Na silnicích se mohl cestovatel dopravovat pěšky, koňmo, což byla záležitost především mužů, nebo s pomocí nájemného kočího. Ženy oproti tomu nejčastěji užívaly kočáry a vozy. Zvláště v 18. století vzniklo velké množství modelů kočárů, které byly až do konce 19. století neustále zlepšovány, a proto je jejich typologie značně obtížná.¹⁰⁴ Důležitou institucí přepravy osob se také stala pošta. Původně sloužila jen pro přepravu korespondence a úředního materiálu, později se začalo i s přepravou osob. Po celé Evropě tak vznikla síť účelně rozložených stanic, tedy tzv. pošt, které sloužily k odpočinku a k přepřahání koní. Postupně byly vytvářeny přesnější jízdní řády a spoje začaly navazovat na zahraniční. S navyšováním umělých silnic a množství poštovních spojů se zvyšovala i mobilita společnosti.¹⁰⁵ Poštovní rychlíky poté byly již výlučně určeny pro přepravu osob. Větší a těžší zavazadla byla odvážena

¹⁰⁰ Passagier auf der Reise in Deutschland, in der Schweiz, zu Paris und Petersburg. Ein Reisehandbuch für Jedermann, Prag 1814 či Reichard's Passagier auf der Reise in Deutschland, der Schweiz, nach Venedig, Amsterdam, Kopenhagen, Paris, Badeörter, der Gebirgsreisen, der Donau – und Rheinfart. Ein Reisehandbuch für Jedermann. Berlin 1837: LENDEROVÁ, Milena: *Dámy na cestách*, s. 99–100 a 107.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 97–98.

¹⁰² JIRÁNEK, Tomáš - LENDEROVÁ, Milena - MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*, s. 403–405.

¹⁰³ Srov. ENGLOVÁ, Jana: *Proměny cestování na počátku 19. stol. ve světle zpráv cestovatelů ze Saska do Čech*. In: BOBKOVÁ, Lenka – NEUDERTOVÁ, Michaela: *Cesty a cestování v životě společnosti*. Ústí nad Labem 1995, s. 359–364.

¹⁰⁴ HLAVAČKA, Milan: *Cestování v éře dostavniku*, s. 34–38.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 52–61.

s předstihem v speciálních nákladních tzv. brankardových vozech.¹⁰⁶ Vedle poštovních rychlíků byly zavedeny i tzv. separátní rychlíky, které přinesly možnost objednat si soukromý poštovní rychlík za větší tarif.¹⁰⁷

2.2.2.2 Lodní doprava

K cestování již od pradávna nebyla využívána pouze souš, ale i vodní toky. Ty sloužily nejen k přepravě různých nákladů, ale i osob. Nicméně plavbu po řekách stěžovaly nejrůznější překážky, např. balvany, mělčiny apod.¹⁰⁸ Zlom představovalo až vynalezení paroplavby, jejíž počátky jsou spojeny s rokem 1807 a jménem Roberta Fultona. Ve střední Evropě byly pro přepravu osob využívány např. Dunaj, Rýn, Labe.¹⁰⁹ I přestože lodní doprava měla svá úskalí (např. 3 až 4měsíční přerušení plavby v době zimního období, plavba odvislá od stavu vody atd.), stala se vyhledávaným způsobem cestování. Její výhody spočívaly v rychlosti, pohodlnosti a levnosti. Nadto také v možnosti vychutnat si výhledy z parníků na krásná panoramata kolem vodních toků.¹¹⁰

2.2.2.3 Železniční doprava

Z hlediska železniční dopravy mohly být využity dvě možnosti. První byla tzv. koněspřežná železnice neboli koněspřežka. Jednalo se o dopravu vozy podobné kočárům po železnici, které byly taženy jedním nebo dvěma koňmi.¹¹¹ Cestující si mohli zvolit mezi vozy první třídy, které byly pohodlnější, druhé třídy, které umožňovaly sedět jak venku, tak uvnitř, a vozy třetí třídy, které byly nekryté.¹¹² Druhou možností bylo využití parní železnice. V habsburské monarchii vznikla na konci 30. let první parní železniční dráha, tzv. Severní dráha císaře Ferdinanda, která vedla z Vídně do Haliče. Postupně byly budovány další tratě. Ve 40. letech to byly např. tratě spojující Prahu s Olomoucí nebo Pardubicemi.¹¹³ Vozy byly rozděleny do 4 tříd, později do 3, a to podle příslušnosti k určité společenské vrstvě. Vagony první třídy měly polštářová sedadla potažená látkou a zasklená okna s koženými záclonami. Tyto vozy měly tři oddíly. Vozy druhé třídy měly taktéž zasklená okna s koženými záclonami a tři oddíly ovšem bez vnitřních oddílových stěn. Třetí třída byla s dřevěnými lavicemi

¹⁰⁶ HLAVAČKA, Milan: *Cestování v éře dostavníku*, s. 73–74.

¹⁰⁷ JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*, s. 375.

¹⁰⁸ Možné bylo jen vlečení člunů proti proudu lidmi, nebo potahy, což bylo ale velice zdlouhavé: CVRK, František: *Osobní doprava po Labi do I. světové války*. In: BOBKOVÁ, Lenka – NEUDERTOVÁ, Michaela: *Cesty a cestování v životě společnosti*, s. 455–461.

¹⁰⁹ JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*, s. 404.

¹¹⁰ CVRK, František: *Osobní doprava po Labi*, s. 455–461.

¹¹¹ JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*, s. 408. Srov. BRUNNER, Johann – HAJN, Ivo: *Lexikon koněspřežných železnic*. České Budějovice 2007.

¹¹² JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*, s. 408–409.

¹¹³ Tamtéž, s. 410.

a střechou na sloupcích. Při špatném počasí se volně otevřené strany zakrývaly plachtami. Čtvrtá třída, která byla později zrušena, sloužila pouze ke stání a byla zcela otevřená.¹¹⁴

2.2.2.4 Šlechtičny a doprava

Většina cestovatelek, a to i z šlechtického prostředí, volila na svých cestách kombinaci vícero dopravních prostředků. Vše záleželo na tom, jak daleko urozené dámy cestovaly. Například mladá šlechtična Gabriela ze Schwarzenbergu započala, jak si sama zaznamenala do deníku, svoji cestu vozem,¹¹⁵ který na cestě z Frankfurtu musela se svými spolucestujícími vyměnit za omnibus, protože žádný jiný vůz již nebyl.¹¹⁶ V Mohuči pak využili možnost lodní dopravy a nastoupili na parník s názvem Comet, na kterém cestovali až do Rotterdamu.¹¹⁷ V Nizozemí využili i služeb poštovních koní.¹¹⁸ Dále se ještě zmiňuje o využití železnice,¹¹⁹ kterou využili k cestě z Paříže do Versailles.¹²⁰ O využití lodní dopravy se zmiňuje i další šlechtična Marie Eleonora Schwarzenbergová, která podnikla roku 1806 cestu bárkou z Gentu do Brugg a dále pak do Ostende.¹²¹ Kněžna Pavlína ze Schwarzenbergu cestovala po Čechách např. tzv. koleskou, zatímco její dcera Eleonora v kupé.¹²² Cestu z Paříže do Bordeaux absolvovala v pronajatém kočáře zvaném *limonière*.¹²³ Jak lze vidět z výše uvedených příkladů, využití dopravních prostředků během cesty bylo opravdu rozmanité.

2.2.3 Ubytování a stravování na cestách

V rámci podniknuté cesty bylo vždy nutné uvažovat o možnostech noclehu a zajištění stravy. Koncem 18. století uspokojení těchto potřeb nepředstavovalo již takový problém jako dříve, jelikož kolem hlavních silnic po celé Evropě existovala hustá síť zájezdních hostinců, kde cestovatelé mohli složit hlavu a také se najíst, to vše samozřejmě za úplatu. Problematická byla spíše kvalita hostinců a s tím spojená čistota, která se hostinec od hostince lišila.¹²⁴ Takovéto hostince byly buďto součástí pošty nebo se nacházely nedaleko.¹²⁵ Typické

¹¹⁴ JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*, s. 411.

¹¹⁵ LENDEROVÁ, Milena – PLŠKOVÁ, Jarmila (ed.): *Krátká cesta životem a Evropou*, s. 69: „Z Prahy jsme vyjeli 4. srpna v půl dvanácté večer a jeli jsme vozem až do Bochova.“

¹¹⁶ Tamtéž, s. 77.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 81.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 111: „Opustili jsme Haag v 9 hodin ráno s najatými koňmi, ale protože jejich majitel dělal potíže poté, co byla dohodnuta určitá suma, jeli jsme poštovními koňmi[...].“

¹¹⁹ Tamtéž, s. 121.

¹²⁰ Tamtéž, s. 131: „V půl jedenácté jsme odjeli železnou drahou z Paříže do Versailles[...].“

¹²¹ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*, s. 222.

¹²² LENDEROVÁ, Milena: *Tragický bál*, s. 258.

¹²³ Tamtéž, s. 262: Vůz s dvojitou ojí tažený třemi koňmi.

¹²⁴ HLAVAČKA, Milan: *Všední den na střeoevropských cestách 1750–1850*. In: BOBKOVÁ, Lenka – NEUDERTOVIČ, Michaela: *Cesty a cestování v životě společnosti*, s. 337–346.

¹²⁵ JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*, s. 148.

pro zájezdní hostince z hlediska stravování byly tzv. *table d' hôte* představující „*hostinu připravovanou hostinským pro všechny hosty podniku*.“¹²⁶ Z dobových cestopisů se dozvídáme, že tento způsob stolování byl výhodný, jelikož byl vhodný pro navázání kontaktů i zjištění zajímavých informací o daném místě i místních zvyklostech.¹²⁷ Další možností pro stravování představovaly restaurace neboli restauranty, které vznikly ve Francii koncem 18. století. Restaurant měl především jídelnu, ale mohl zahrnovat i cukrárnu, kavárnu, čajovnu, vinárnu apod.¹²⁸

2.2.3.1 Ubytování a stravování v cestovních denících šlechtičen

Nahlédneme-li do dobových pramenů, zjistíme, že stejně tak jako k dopravním prostředkům se šlechtičny vyjadřovaly ve svých cestovních denících k místům, v nichž na cestách pobývaly, i k jídlům, která ochutnaly. Například již několikrát zmiňovaná Gabriela ze Schwarzenbergu reflektuje ubytování a stravování ve svém deníku velice často. V Chebu pobývala v hotelu *U Dvou princů*, kde „*večeři ...snědli s velkou chutí*,“¹²⁹ ve Frankfurtu zase v hotelu *U Císaře římského*¹³⁰ nebo v Paříži v hotelu *Mirabaud*.¹³¹ Jídlo v hotelích a hostincích výrazně nekommentuje. Často si pouze prostě zaznamenala, že posnídali, nebo povečeřeli. Výjimečně přidala hodnotící stanovisko jako např. k jídlu na palubě parníku *Comet* z Mohuče do Rotterdamu, když si poznamenala „*večeře byla vynikající [...]*.“¹³² Z jednotlivých pokrmů se zmiňuje o ochutnávce paštik v lahůdkářství v Paříži na Palais Royal.¹³³ Jako další můžeme uvést kněžnu Bertu Lobkowiczovou, která roku 1835 podnikla zbožnou pouť do Mariazell a taktéž ve svém cestovním deníku komentovala stravu na cestách, ale již konkrétněji: „*Čestné uznání za okurkový salát s chuťově výraznou zálivkou*.“¹³⁴ Dcera kněžny Pavlíný ze Schwarzenbergu pobývala se svým doprovodem při léčebném pobytu v Nice nejdříve v pronajatém domě, který na konci pobytu vystřídala za místní hotel *York*.¹³⁵ Z účtů, které byly vedeny při cestě kněžny Pavlíný s rodinou do Paříže r. 1806, je zase patrné, co po cestě výprava jedla. Jednalo se o „*telecí pečeně za 4*

¹²⁶ HLAVAČKA, Milan: *Cestování v éře dostavníku*, s. 98.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*, s. 150.

¹²⁹ LENDEROVÁ, Milena – PLŠKOVÁ, Jarmila (ed.): *Krátká cesta životem a Evropou*, s. 69.

¹³⁰ Tamtéž, s. 73.

¹³¹ Tamtéž, s. 125.

¹³² Tamtéž, s. 83.

¹³³ Tamtéž, s. 143.

¹³⁴ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*, s. 244.

¹³⁵ LENDEROVÁ, Milena: *Tragický bál*, s. 265.

*franky, čtyři kuřata a čtyři holoubata úhrnem za 3 franky.*¹³⁶ A stejně jako Gabriela ze Schwarzenbergu, tak i kněžna Pavlína neodolala paštikám z lahůdkářství na Palais Royal.¹³⁷

¹³⁶ LENDEROVÁ, Milena: *Tragický bál*, s. 270.

¹³⁷ Tamtéž, s. 273.

3 Osobnost hraběnky Leopoldiny Thun, rozené Lamberg

Osobnost hraběnky Leopoldiny Thun, rozené Lamberg i její život jsou bezpochyby zajímavé a určitě by si zasloužily více prostoru, než jim zde bude věnováno. Při jejich sepisování jsem vycházela z následující literatury. Jedná se především o článek *Manželkou a matkou na cestě Evropou*,¹³⁸ který shrnuje její život. Dále pak díla věnující se rodu Thunů, Lambergů nebo panství Kvasice.¹³⁹ Mimo dostupnou literaturu jsem se také opírala o dochované prameny, tj. matriční zápis týkající se jejího narození, svatební oznámení, manželskou smlouvu i dochovanou korespondenci, to vše uloženo v MZA v Brně. Cenným a významným zdrojem informací pak pro mě byly paměti *Erinnerungen aus meinem Leben*,¹⁴⁰ jejichž autorkou je samotná Leopoldina Thun. Tyto paměti sepsala za pomoci jedné ze svých dcer mezi lety 1888–1890, tedy v závěru svého, na vzpomínky velice bohatého, života. Vzpomínky představují literárnější útvar. V rámci jejich studia je nutné si uvědomit, že jsou poznamenány časovým odstupem, jistou autocenzurou ze strany autora a také zde chybí spontaneita, která je typická např. pro deníkové zápisy.¹⁴¹ Autor sám při jejich sepisování vytváří obraz své osoby a chce, aby byl takto vnímán okolní společností, a to nejen současnou, ale zpravidla i budoucí. Nicméně při jejich sepisování vychází zpravidla z autentičtějších pramenů, jako jsou právě deníky nebo korespondence.¹⁴² V Leopoldině případě jsou její paměti kombinací vzpomínek, ale i přepisů korespondence vztahující se k jednotlivým etapám jejího života.

3.1 Narození, dětství, studium

Hraběnka Leopoldina Lamberg, křtěná Leopoldina Karolína,¹⁴³ se narodila 9. dubna 1825 v Brně Eduardovi hraběti z Lamberga a hraběnce Karolíně Lamberg, rozené Šternberk,¹⁴⁴ jako druhorozené dítě. Prvního společného potomka přivedla hraběnka Lamberg na svět o rok dříve, byl jím Leopoldin bratr Arnošt. Ze zápisu v matriční knize o narození Leopoldiny lze vyčíst jména kmotřů, kterými byli prarodiče z matčiny strany hrabě Leopold

¹³⁸ OUBRECHTOVÁ, Marcela: *Manželkou a matkou na cestě Evropou*. Tajemství české minulosti, 2012, č. 14, s. 32–36.

¹³⁹ Jedná se o knihy: ŠUMAN, František: *Mistrovská díla thunovské obrazárny na děčínském zámku*. Děčín 2014; MAŠEK, Petr: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*. Díl I., A–M, Praha 2008; KLAPIL, Petr – KOUTŇÁKOVÁ, Květoslava: *Kvasice*. Hýsly 2005.

¹⁴⁰ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*. Innsbruck – Vídeň – Mnichov 1926.

¹⁴¹ LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*, s. 204–205.

¹⁴² KOLDÍNSKÁ, Marie: *Nepřítomné i všudypřítomné*, s. 10.

¹⁴³ MZA Brno, Matrika narozených, Brno – sv. Jakub 1815–1827, sign. 16871, folio 136 [online]. [cit. 10. 03. 2019]. Dostupné z: <http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/7866/?strana=136>

¹⁴⁴ Tamtéž.

Šternberk a jeho žena Karolína Šternberk, rozená Walsegg.¹⁴⁵ Jak je zřejmé z matričního zápisu, při křtu byli zastoupeni sestrou Eduarda Lamberga hraběnkou Marií Ernestínou Schaaffgotsch a Josefem Schaaffgotsch.¹⁴⁶ Po svém dědečkovi (kmotrovi) dostala Leopoldina své křestní jméno, jak ostatně poznamenává ve svých pamětech.¹⁴⁷ Samotný křest provedl farář u Sv. Jakuba Maximilian Reisenhofer.¹⁴⁸ Na začátku 19. století stále ještě platilo, že ženy rodily doma za přítomnosti porodní báby.¹⁴⁹ Jméno porodní báby bylo uváděno také do matričních knih, v případě Leopoldiny se jednalo o porodní bábu Schneider.¹⁵⁰

Leopoldina se tedy narodila do starého rakouského, korutansko-kraňského rodu Lamberg, jehož kořeny spadají již do 13. století. Nicméně ve 14. století se tento rod velice složitě rozvětvil. Předci hraběnkyně Leopoldiny potom spadají do kraňské větve, která v polovině 18. století získala do své držby moravské panství Kvasice poblíž Kroměříže.¹⁵¹ Rod získal panství Kvasice vymřením původních vlastníků, pánů z Rotallu, po meči.¹⁵²

Dětství prožila Leopoldina především v Kvasicích spolu se svým bratrem a matkou. Otec Eduard Lamberg zemřel rok po jejím narození. Stalo se tak při lovu kachen blízko Veselí nad Moravou, kdy se nešťastnou náhodou utopil v řece a jeho tělo nebylo nikdy nalezeno.¹⁵³ I přestože Leopoldině matce bylo pouhých 20 let, když ovdověla, tak Leopoldina ve svých pamětech vzpomíná, že matka „*dostála své povinnosti a věnovala se jejich výchově*

¹⁴⁵ MZA Brno, Matrika narozených, Brno – sv. Jakub 1815–1827, sign. 16871, folio 136 [online]. [cit. 10. 03. 2019]. Dostupné z: <http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/7866/?strana=136>. Rodiče Karolíny Lamberg byli Leopold Šternberk z tzv. Leopoldovy větve Šternberků (1770–1858) a jeho žena Marie Karolína z Walseggů (1781–1857). Do roku 1804 vlastnil hrabě Leopold pouze panství Žirovnici na Pelhřimovsku, poté zakoupil panství Pohořelice nedaleko Kvasic: MAŠEK, Petr: *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v Českých zemích*. 2. vyd. Praha 1999, s. 270–271; KLAPIL, Petr – KOUTŇÁKOVÁ, Květoslava: *Kvasice*, s. 56.

¹⁴⁶ MZA Brno, Matrika narozených, Brno – sv. Jakub 1815–1827, sign. 16871, folio 136 [online]. [cit. 10. 03. 2019]. Dostupné z: <http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/7866/?strana=136>

¹⁴⁷ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 1.

¹⁴⁸ MZA Brno, Matrika narozených, Brno – sv. Jakub 1815–1827, sign. 16871, folio 136 [online]. [cit. 10. 03. 2019]. Dostupné z: <http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/7866/?strana=136>

Fotografie dostupná z <<https://www.alamy.com/olympus-digital-camera-deutsch-maximilian-reisenhofer-geb-1781-stadtpfarrer-in-brnn-lithographie-von-josef-eduard-teltscher-1827-1827-josef-eduard-teltscher-1801-1837-878-maximilian-reisenhofer-litho-image185867114.html>> [cit. 05. 04. 2019].

¹⁴⁹ JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*, s. 183.

¹⁵⁰ MZA Brno, Matrika narozených, Brno – sv. Jakub 1815–1827, sign. 16871, folio 136 [online]. [cit. 10. 03. 2019]. Dostupné z: <http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/7866/?strana=136>

¹⁵¹ MAŠEK, Petr: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 525–526.

¹⁵² Konkrétně sňatkem Marie Anny z Rotallu a hraběte Františka Adama Lamberg, pradědečka Leopoldiny. Marie Anna byla jednou ze tří dcer posledního mužského představitele kvasické větve Rottalů Joachima Adama z Rottalu a Marie Josefy z Rottalu, rozené Šternberk: KLAPIL, Petr – KOUTŇÁKOVÁ, Květoslava: *Kvasice*, s. 55–56.

¹⁵³ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 55, inv. č. 825.

s vzácnou odhodlaností, láskou a obezřetností.“¹⁵⁴ K zajištění řádné výchovy svých dětí také najala vychovatele Johanna Nagela, s nímž přišla i jeho žena Anette, která se později stala u Lambergů guvernankou. O obou Leopoldina ve svých pamětech mluví velice pěkně. Nagela popisuje jako člověka „ušlechtilého s rozsáhlými vědomostmi a talentem k vyučování.“¹⁵⁵ V první polovině 19. století dívčí vzdělání stále ještě nedosahovalo – co do obsahu a kvality – takové úrovně jako vzdělání chlapců, na které byl kladen větší důraz.¹⁵⁶ To lze vyčíst i mezi řádky v Leopoldiných vzpomínkách, kdy s výjimkou latiny byla přítomna výuce svého bratra, a to až do svých 18 let, což, jak sama hodnotí, posloužilo k jejímu prospěchu.¹⁵⁷ Význam manželů Nagelových potvrzuje vyjádřením: „Manželé Nagelovi přispěli k našemu šťastnému dětství.“¹⁵⁸

Celkově ve světle vlastních vzpomínek vyznívá její dětství naprosto idylicky bez jediného mráčku. Zde je nutné poznamenat, že vzpomínky na dětství „vypovídají nikoli o tom, jaké dětství konkrétního člověka bylo, ale jak je dotyčný člověk vnímá.“¹⁵⁹ Idylické a spokojené vnímání dětství je poměrně častým jevem většinou spojeným s hraním si s ostatními dětmi a pěknými vzpomínky na ostatní členy rodiny.¹⁶⁰ Právě toto je také znatelné z Leopoldiných vzpomínek. S bratrem byli nerozluční, spolu studovali, hráli si např. na vojáky, stříleli po zahradnickových slepicích, večer si četli nebo si hráli s matkou.¹⁶¹ Nejlépe jim bylo u prarodičů Šternberků v Pohorelicích, kteří se zde vraceli z Vídně strávit léto. A kde s bratrem našli „v podstatě ráj našeho dětství a mládí.“¹⁶² Cítili se zde naprosto svobodně a prarodiče je zahrnovali láskou. Je patrné, že matka Leopoldiny se snažila, aby dětem bylo poskytnuto dobré vzdělání, proto se koncem 30. let rozhodla opustit dosavadní venkovský způsob života a s dětmi se usídlila v Brně, kde si rozšiřovaly své vědomosti díky různým učitelům, kteří k nim docházeli.¹⁶³ Tak tomu bylo také později v Praze.

¹⁵⁴ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 2: „[...]meine liebe Mutter trotz ihrer großen Jugend mit großer Pflichttreue durchführte, die unsere Erziehung mit seltener Festigkeit, Liebe und Umsicht leitete.“

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 2: „Sein edler Sinn, seine umfassende Kenntnis und ein seltenes Talent zu Lehren“

¹⁵⁶ Srov. LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*, s. 39–71.

¹⁵⁷ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 2.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 3: „Das Ehepaar Nagel [...]trug viele zu dem Glück unserer Kindheit bei.“

¹⁵⁹ ŠVARČÍKOVÁ – SLABÁKOVÁ, Radmila – SOBOTKOVÁ, Irena – FILIPOWICZ, Marcin – ZACHOVÁ, Alena – KOHOUTOVÁ, Jitka – PETRŮ, Marek: *I rodina má svou paměť: rodinná paměť v interdisciplinárním kontextu*. Praha 2018, s. 26.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 33–50.

¹⁶¹ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 3.

¹⁶² Tamtéž, s. 3: „[...]recht eigentlich das Paradies unserer Kindheit und Jugend“

¹⁶³ Tamtéž, s. 8.

3.2 Svatba a manželství

V šlechtickém prostředí, odkud Leopoldina pocházela, bylo dosažení 15–16 let pro dívku zlomovým okamžikem. Nejenže byla uvedena do společnosti, ale zároveň i představena na „sňatkové burze.“¹⁶⁴ Mohlo se tak stát ovšem i dříve či později. Leopoldině Lamberg bylo 18 let, když byla uvedena do společnosti. Stalo se tak v Praze při příležitosti konání karnevalu. Osmnáctý rok byl pro ni klíčový i z hlediska pozdějšího sňatku. Ke konci masopustu na plese na Sofiině ostrově potkala svého budoucího manžela hraběte Fridricha Thun-Hohenstein. Ve svých pamětech Leopoldina vzpomíná na toto setkání jako na osudové. Od momentu, kdy spolu poprvé tančili, je zasáhl „*pocit vzájemné sympatie*“,¹⁶⁵ který jak je vidno překonal i počáteční těžkosti. Hrabě Thun-Hohenstein se totiž ještě v době jejich setkání nemohl ženit. Nedovoľovalo mu to jeho podřadné diplomatické postavení, stejně jako skutečnost, že byl druhorozeným synem, tudíž bez práva na nástupnictví.¹⁶⁶ O Leopoldiných sympatiích k jeho osobě svědčí také skutečnost, že později odmítla dvě nabídky k sňatku, které „*se nedotkly jejího srdce*“,¹⁶⁷ než se Fridrich konečně mohl oženit. Ke svatbě došlo v září roku 1845, tedy dva roky po jejich setkání, ve františkánském kostele na Novém Městě v Praze. Rok 1845 spatřuje Leopoldina ve světle svých vzpomínek jako „*klíčový pro šťastný běh celého jejího následujícího života*.“¹⁶⁸ Na Fritzovi, jak jej ve svých pamětech i dochované korespondenci označuje, jí imponoval především „*jeho intelekt, ušlechtilá mysl, hluboká zbožnost jeho srdce*.“¹⁶⁹ Po uzavření sňatku odjeli novomanželé na rodové sídlo Thun-Hohensteinů, na zámek Děčín.¹⁷⁰ I přesto, že vše vypadá idylicky, rozhodně tomu tak nebylo. Samotná Leopoldina zmiňuje mnohé těžkosti, které museli překonat, i když se o nich v pamětech více nerozvádí. V jednom z dopisů rodinnému příteli St. Quentinovi z roku 1846 se však zmiňuje o samotě, kterou někdy v Děčíně pocítila, ale vzpomínka na její domov jí vždy byla ku pomoci.¹⁷¹

Další průběh Leopoldina života se odvíjel od postavení jejího manžela. Jelikož Friedrich Thun-Hohenstein pracoval v diplomatických službách, pracovní povinnosti jej velice často zavedly za hranice monarchie. Každé odloučení bylo pro Leopoldinu hodně

¹⁶⁴ LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*, s. 54.

¹⁶⁵ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 16: „[...]ein Gefühl gegenseitiger Sympathie [...].“

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 16–17.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 17: „[...]berührten mein Herz nicht näher.“

¹⁶⁸ Tamtéž: „Der Winter 1845 wurde entscheidend für das Glück meines ganzen Lebens.“

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 19: „[...]sein Verstand, sein edler Sinn, die tiefe Frömmigkeit seines Herzens[...].“

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 19.

¹⁷¹ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 58, inv. č. 868, *Gfin. Leopoldine Thun-Lamberg von Gf. St. Quentin 1839–1884*.

těžké,¹⁷² proto se jej také rozhodla na jeho diplomatických misích povětšinou následovat. Pobývala tak např. v Mnichově, Frankfurtu, Berlíně, Benátkách, Veroně a Petrohradě. A to nejen sama ale i s čím dál početnější rodinou. Spolu s Friedrichem měli celkem 11 dětí.¹⁷³ Zajištění přejezdu z místa na místo po celé Evropě nebylo zajisté snadné. Leopoldina připodobňuje svou rodinu na cestách k „jedné velké karavaně skládající se z dětí všech věkových kategorií, vychovatelů a domácího služebnictva“ připomínající „skutečně rodinu emigrantů.“¹⁷⁴

Příjezd do nového města byl spojen s mnoha povinnostmi, s nimiž se Leopoldina musela vypořádat. Nejednalo se pouze o povinnosti týkající se rodiny a dětí, zajištění ubytování a starostí o všední chod domácnosti, ale jako manželka diplomata musela dostát i dalším povinnostem společenského rázu. Vždy byla představena nejvýše postaveným osobnostem společnosti či dvoru a navázala s nimi známosti a přátelství. Její společenský život se skládal z recepcí, bálů, návštěv divadel. Ve Frankfurtu vedla svůj vlastní salon, který navštěvovali nejrůznější zajímavé osobnosti.¹⁷⁵ Jako hostitelka pak musela pořádat různé diplomatické večere a plesy. Svůj první velký ples pro 200 lidí pořádala taktéž ve Frankfurtu.¹⁷⁶ Skloubení rodinného a společenského života zajisté nebylo jednoduché a skutečnost, že vše zvládla, svědčí bezpochyby o jejích dobrých organizačních schopnostech. Přestože společnost významných lidí a největších osobností dané doby dělala Leopoldině velice dobře a lichotila jí (její paměti obsahují nespočet významných jmen z řad šlechty, církve i dvora), rodina a starost o jejího manžela pro ni byla na prvním místě.

3.3 Cesty

Cesty, které Leopoldina podnikla v rámci svého dětství a dospívání, jsou jen pouhým zlomkem v porovnání s tím, co ji potkalo v dospělosti. Cestování a častý pobyt za hranicemi habsburské monarchie se staly průvodním jevem jejího života. Hned v průběhu jejího dětství a dospívání můžeme nalézt veškeré motivy k podniknutí cesty uvedené výše v této práci, které jsou důkazem přináležitosti ke šlechtické vrstvě. V době svého raného dětství opustila Kvasice jen zřídka, dvakrát se tak stalo z důvodu ozdravného pobytu, který rodina strávila v Ischlu. Další důvodem byly návštěvy prarodičů Šternberků ve Vídni, při kterých jim

¹⁷² Srov. THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 27.

¹⁷³ Rodokmen součástí: THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*.

¹⁷⁴ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 136: „Es war eine große Karavane von Kindern allen Alters, Erzieher und Hausleuten[...]wirklich einer Auswandererfamilie.“

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 52.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 55.

dědeček ukazoval město a vyprávěl nejrůznější historiky.¹⁷⁷ První větší cestu podnikla Leopoldina s bratrem do Krakova. Cesta byla odměnou za bratrovu úspěšně složenou zkoušku a můžeme ji charakterizovat jako cestu za poznáním, jelikož cestovali spolu s vychovatelem Nagelem, který jim byl průvodcem po městě a zajišťoval výklad.¹⁷⁸ Od konce 30. let nalezneme v Leopoldině životě také další typický jev pro šlechtu, a to střídání letních a zimních sídel. Zimu 1839 strávila s rodinou v pronajatém domě v Praze, kde jak sama vzpomíná, navázala cenná celoživotní přátelství. S příchodem jara se navrátili do Kvasic.¹⁷⁹ V roce 1839 pak podnikla spolu s matkou cestu za zdravím do německého Bad Ems, z níž se dochoval cestovní deník, jenž je předmětem této bakalářské práce. O dva roky později podnikla další cestu se svou matkou za zdravím, tentokrát do Itálie. Během této cesty si Leopoldina měla vést taktéž cestovní deník, o jehož existenci se zmiňuje ve svých pamětech,¹⁸⁰ nicméně ten se mi dohledat nepodařilo. Různě motivovaných cest pak Leopoldina podnikla během svého života ještě nespočet.

3.4 Leopoldina a umění

Již v době pozdního dětství a časného dospívání začala Leopoldina tíhnout k umění. Psala nejenom básně, ale velice ráda i kreslila různé portréty křídou nebo olejem.¹⁸¹ Její dětský zápal pro umění jí vydržel po celý život. Portrétovala nejen své děti, ale i další členy rodiny. Později během diplomatických cest svého muže mimo navazování společenských kontaktů navazovala také kontakty s místními umělci a navštěvovala umělecké sbírky. Např. v Mnichově, kde pobývala se svým manželem v 50. letech 19. století, navštívila ateliéry umělců Albrechta Adama, Carla Rottmana, Moritze Schwinda atd.¹⁸² A právě v Mnichově, jak zmiňuje ve svých pamětech, byl položen základ její umělecké sbírky, kterou v průběhu let obohacoval o různé umělecké výtvary i její manžel.¹⁸³ Dokladem Leopoldiných raných básnických začátků je mimo jiné i báseň uložena v MZA v Brně, která oslavuje St. Quentina,¹⁸⁴ druhého manžela její matky, se kterým samotná Leopoldina vedla po celý život živou korespondenci.¹⁸⁵

¹⁷⁷ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 5.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 6.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 12–13.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 14.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 8.

¹⁸² ŠUMAN, František: *Mistrovská díla thunovské obrazárny*, s. 41.

¹⁸³ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 33.

¹⁸⁴ Karel August Bigot ze Saint Quentinu (1804–1884) byl rakouský důstojník, který se roku 1851 oženil s ovdovělou Leopoldinou matkou Karolínou Lamberg.

¹⁸⁵ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 71, inv. č. 958, *Gf. St. Quentin an Gfin. Leopoldine Thun-Lamberg 1845–1883*.

3.5 Náboženské a politické přesvědčení a závěr jejího života

Z pamětí a korespondence Leopoldiny je dále patrné, že důležitou roli pro ni v jejím životě hrálo náboženství. Leopoldina byla hluboce věřící katolička. Víra pro ni znamenala hodně a díky ní dokázala překonat těžkosti a smutné události, které s sebou život přináší. Takovými byly např. smrt jejích nejbližších – bratra, manžela, matky a 3 dětí. Ve svých pamětech to vždy bere jako „těžkou obět, kterou od ní Bůh požaduje.“¹⁸⁶ Ale věřila a doufala, že „boží milosrdenství je všechny, kteří kdysi za života bok po boku při sobě stáli, na onom světě znovu spojí.“¹⁸⁷ Hluboké zbožnosti si také cenila na svém manželovi.¹⁸⁸ Byla konzervativní, věrná tradičním křesťanským hodnotám a také habsburské monarchii a jejímu císaři. Její patriotismus je zřejmý i v jejích pamětech, např. když vzpomíná na události roku 1848 a útěk císařského domu do Innsbrucku tak „z celého srdce sdílela pocit velkého sebeobětování pro císařskou rodinu a vyšší vlasteneckou povinnost“¹⁸⁹ spolu s jejím manželem. Ten sloužil habsburskému domu až do roku 1863, kdy odešel z diplomatických služeb. Pro celou rodinu to znamenalo konec věčného stěhování a později i konečné trvalé usazení na zámku Děčín, kde se Leopoldina spolu s manželem věnovala dětem a také společenským a filantropickým aktivitám. Svého manžela, který zemřel r. 1881, přežila o více jak 20 let a samotná skonala na následky mozkové mrtvice v rodinném kruhu 10. dubna 1902 v Praze.¹⁹⁰

¹⁸⁶ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 188: „[...]forderte Gott von mir ein neues, schweres Opfer.“

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 190: „[...]Gottes Barmherzigkeit uns einst alle, alle, die wir uns in Leben so nahe stehen und standen, im Jenseits wieder vereinen.“

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 19.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 24: „teilte ich doch die Gefühle großer Opferwilligkeit für Kaiserhaus und höhere patriotische Pflicht[...]aus vollem Herzen mit ihm.“

¹⁹⁰ OUBRECHTOVÁ, Marcela: *Manželkou a matkou na cestě Evropou*, s. 35–36.

4 Cestovní deník hraběnky Leopoldiny Thun, rozené Lamberg – cesta do Německa a Holandska

4.1 Popis deníku, forma a jazyk

Zkoumaný cestovní deník, jak již bylo zmíněno výše, je uložen ve fondu MZA v Brně. Nejedná se o jediný cestovní deník, který si Leopoldina během svého života psala. Ve stejném fondu je uložen ještě jeden cestovní deník z roku 1858 z podniknuté cesty do Itálie.¹⁹¹ O tomto deníku se zmiňuje i ve svých pamětech,¹⁹² stejně tak jako o dalším cestovním deníku z její první cesty do Itálie roku 1841, který se zřejmě ale nedochoval. Je zcela pravděpodobné, že si mohla vést deníků více, protože cest za hranice habsburské monarchie podnikla několik, nicméně jejich existenci se mi nepodařilo doposud zjistit. Není také známo, že by si vedla deník osobní, ani v jejích pamětech se o tom nezmiňuje.

Nyní bych se ráda zaměřila na vnější formu cestovního deníku. Ve fondu MZA v Brně se pod jedním inventárním číslem nachází tři jeho verze. Pro lepší srozumitelnost jsou verze označeny I., II. a III. a jsou níže popsány v chronologickém pořadí, tak jak vznikly.

Verze I.¹⁹³

Tato verze představuje s největší pravděpodobností prvotní verzi cestovního deníku, kterou si začala Leopoldina psát na začátku své cesty a během ní. Verze se skládá ze dvou svázaných sešitů o trochu menších, než je velikost A4. Papír, na kterém je text deníku psán, je tvrdší a neprosakující. Strany sešitu jsou někdy linkované i s okraji, někdy nikoliv. Na linkovaných stránkách je písmo pisatelky úhlednější, na nelinkovaných je rukopis horší, ale není to pravidlem. Velice často pisatelka využívala okraje k marginálním poznámkám. Prvních 16 stran je očíslováno, dále již pisatelka v paginaci nepokračovala. Tato verze dle mého názoru představuje koncept, který byl základem pro následující přepsání, tedy pro verzi II. a III.

Verze II.¹⁹⁴

Z verze II. jsem vycházela při sepisování této bakalářské práce. Stejně jako verze I. je tvořena 2 svázanými sešity stejné velikosti. Kvalita papíru je taktéž shodná s verzí I. První

¹⁹¹ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 967.

¹⁹² THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 126.

¹⁹³ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 100–137.

¹⁹⁴ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99.

sešit je označen jako „*Erste Buch*“, druhý jako „*Zweite Buch*.“ Strany sešitů jsou již téměř všechny linkované, až ke konci druhého sešitu linky chybí. Okraje jsou dodržovány pořádkem s občasným přesahem a obsahují marginálie. Paginace chybí úplně. Jako chronologicky mladší považují tuto verzi proto, že je paleograficky čitelnější a na rozdíl od verze I. neobsahuje tolik přeškrtnutých pasáží. Dle mého názoru pisatelka psala po cestě verzi I. a na místech, kde pobývali delší dobu, pak verzi I. přepisovala do podoby verze II. Tomu svědčí i marginální poznámky, v nichž je alespoň ze začátku napsáno, kde tato verze byla přepisována. Například hned na úvodní straně: „*In Prag geschrieben*,“¹⁹⁵ poté „*in Gefress geschrieben*“¹⁹⁶ nebo „*in Seligenstadt geschrieben*.“¹⁹⁷ Tento zvyk si bohužel ale pisatelka neudržela po celou dobu přepisování deníku a k jeho závěru již místo, kde deník přepisovala, neudává vůbec.

Verze III.¹⁹⁸

Tato verze je naprosto odlišná od dvou předcházejících. Je psaná na dvojlistech zhruba o velikosti A5. I přestože dvojlisty nejsou linkované, je text psán rovně. Všechny stránky jsou očíslovány. Tato verze ale není přepisem celého cestovního deníku. Jedná se pouze o přepis „*Erste Buch*“ verze II. Paleograficky by byla snad nejčitelnější, ale z důvodu průhlednosti a savosti papíru je čtení textu výrazně obtížnější. U této verze není možné zjistit, kdy byla psána. Domnívám se ale, že k jejímu napsání došlo až po návratu, a to nejen z důvodu úhlednosti písma, ale také proto, že se text doslovně shoduje s verzí II. Této skutečnosti také nasvědčuje fakt, že tato verze není kompletní na rozdíl od verze II, která dle mého názoru sloužila jako předloha při přepisování.

Všechny 3 verze jsou psány perem, které se k psaní začalo více využívat v Evropě právě ve 30. letech 19. století, kdy nahradilo předtím tak používaný brk.¹⁹⁹ Jazyk, kterým pisatelka psala, je němčina. Celý deník je tedy psán kurentem. Na začátku 19. století byl německy psaný deník v šlechtickém prostředí něčím neobvyklým, protože jak

¹⁹⁵ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 17. června.

¹⁹⁶ Tamtéž, zápis ze dne 22. června.

¹⁹⁷ Tamtéž, zápis ze dne 24. června.

¹⁹⁸ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 138–160.

¹⁹⁹ TEYSSLER, Vladimír – KOTYŠKA, Václav: *Technický slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie věd technických*, 10, 1934, s. 73.

v korespondenci, tak v denících převládala francouzština. To se ale postupně v 1. polovině 19. století mění a francouzština je zatlačována na úkor němčiny.²⁰⁰

Proč existují 3 verze jednoho deníku? Přepisování deníku nebylo ničím neobvyklým. Cestovní deník byl obecně považován za více významný než deník osobní. Více se dbalo i na výběr nosiče, do kterého měl být deník zaznamenán.²⁰¹ Prvně byl tedy psán koncept většinou na volné listy. Ten byl pak buď během cesty, nebo až po ní přepsán. To by tedy vysvětlovalo dvě verze deníku, nikoliv tři. Vedení deníku bylo nicméně bráno jako výchovný prostředek.²⁰² V době dětství a dospívání bylo jeho psaní bráno jako povinnost, na kterou dohlížel vychovatel nebo rodiče, a to až do té doby, než si pisatel osvojil svoji jazykovou obratnost, gramatiku a stylizaci.²⁰³ Přepsání deníku do III. verze proto můžeme brát jako formu cvičení a osvojování si jazyka. Jak ostatně píše Lenderová „deník se nabízel jako vhodný prostředek automatizace jazykové dovednosti.“²⁰⁴

4.2 Motivace k psaní deníku a jeho jednotlivé zápisy²⁰⁵

Deník z cesty do Německa a Holandska pochází z roku 1839, tedy z doby, kdy bylo Leopoldině 14 let. Nebyla to určitě její první cesta do zahraničí. Jistě víme, že předtím podnikla spolu se svým bratrem cestu do Krakova, zřejmě v roce 1835. Není ale známo, zda si již v té době vedla cestovní deník. Uvádí se, že již s koncem 18. století si s velkou pravděpodobností každá urozená dívka ve věku mezi 12–14 lety vedla deník.²⁰⁶ Do tohoto rozmezí spadá i Leopoldin deník, a tudíž by jej bylo možno pokládat za její první deník vůbec. Lenderová ve své studii²⁰⁷ řadí dívčí deníky napsané mezi 10.–15. rokem ještě k deníkům dětským. Takovéto dětské deníky přináší dětský pohled na svět a chybí jim sebereflexe.²⁰⁸

Formulace rozhodnutí psát si deník u Leopoldina deníku chybí. Její první zápis v deníku zní „17. června v 6 hodin ráno jsme opustili Kvasice a naše velká cesta do Německa započala.“²⁰⁹ Nicméně důvod, proč si začala psát deník, je zcela jasný. Byla jím právě

²⁰⁰ LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*, s. 201.

²⁰¹ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*, s. 80.

²⁰² ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: *Osobní deník – zdroj nebo tvůrce paměti?* s. 41–48.

²⁰³ KNAPÍKOVÁ, Jana: *Velké a malé světy mladých šlechtičen 19. století*, s. 91–114.

²⁰⁴ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*, s. 83.

²⁰⁵ Metodický postup zkoumání deníku dle Lenderové: LENDEROVÁ, Milena: *Ženské deníky jako pramen k poznání mentality elit*. In: *Studie k sociálním dějinám*. Sv. 3(10), Kutná Hora 1999, s. 39–54.

²⁰⁶ LENDEROVÁ, Milena: *Dívčí a ženský deník*, s. 7–19.

²⁰⁷ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 139.

²⁰⁹ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99,

podniknutá cesta za hranice monarchie, kterou Leopoldina podstoupila z důvodu matčiny potřeby ozdravného pobytu v německých lázních Bad Ems. Ve svých pamětech dodává, že tato cesta měla také „*sloužit k vzdělání mladých*“,²¹⁰ myšleno k vzdělání Leopoldiny a jejího bratra. Tímto došlo ke spojení cesty za zdravím s cestou za poznáním. Vzhledem k Leopoldině věku se velice pravděpodobně jednalo o povinnost vést si takovýto deník. Jeho dochované tři verze tento fakt pravděpodobně potvrzují.

Cestu do Německa a Nizozemí započala Leopoldina 17. června 1839 a skončila 27. září téhož roku. Z hlediska frekvence zápisů si Leopoldina až do příjezdu do lázeňského města Bad Ems do svého deníku zapisovala denně. Lázeňský pobyt, který bezpochyby přinesl pro Leopoldinu spoustu nových a nečekaných zážitků, znamenal také, že frekvence zápisu nebyla denní, ale mezi jednotlivými zápisy se objevily někdy jednodenní, dvoudenní až třídenní pauzy. Nejdelší třídenní pauzy si je vědomá samotná pisatelka a ve svém deníku ji i sama komentuje „*27. července. Nyní jsem udělala malou pauzu ve svém deníku [...]*“,²¹¹ ale svědomitě hned dodává: „*avšak dnes jsem opět uchopila svoje pero, abych popsala jeden opravdu veselý večer.*“²¹² Po odjezdu z lázní 11. srpna jsou zápisy v deníku opět denní a až na tři vynechané dny je s touto svědomitostí deník veden až do konce cesty.

Obsahem deníku, jak již bylo zmíněno, je cesta po Německu a Holandsku, která trvala téměř 3 měsíce a během níž její účastníci navštívili spoustu německých a holandských měst a pamětihodností. Cesta započala 17. června z rodných Kvasic přes Brno²¹³ do Prahy, kde byla učiněna třídenní zastávka s návštěvou kněžny Auespergové.²¹⁴ Pro šlechtičnu Leopoldina věku a postavení nebylo možné, aby cestovala po Evropě sama. S určitostí víme, že s ní cestovala její matka Karolína²¹⁵ a také bratr Ernst, který se ke společnosti připojil až v Praze, protože musel ještě složit v Brně zkoušku.²¹⁶ Z deníku také vyplývá, že dalším spolucestujícím byl vychovatel Nagel.²¹⁷ Ten ve světle Leopoldiných pozdějších pamětí byl jejich průvodcem a „*připravoval pro nás historické a umělecké přednášky, které nám*

zápis ze dne 17. června: „*Den 17^m Juni um 6 Uhr früh verließen wir Kwassitz und unßere große Reise nach Deutschland anzutreten.*“

²¹⁰ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 8: „*...welche auch zur die Ausbildung der Jugend dienen sollte.*“

²¹¹ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 27. července: „*Den 27^m Juli. Nun machte eine kleine Pause in meinem Journal[...].*“

²¹² Tamtéž: „*[...]doch heute ergreife ich wieder meine Feder um einer recht lustigen Abend zu beschreiben.*“

²¹³ Tamtéž, zápis ze dne 17. června.

²¹⁴ Tamtéž, zápis ze dnů 19. – 21. června.

²¹⁵ Tamtéž, zápis ze dne 20. června.

²¹⁶ Tamtéž, zápis ze dne 21. června.

²¹⁷ Tamtéž, zápis ze dne 23. července.

podstatně rozšiřovaly horizont a probouzely v nás živý zájem o to, co jsme viděli.“²¹⁸ O dalších společnících se v deníku Leopoldina nezmiňuje, nicméně zvykem bylo, že dospívající dámu doprovázela vychovatelka, nebo také komorná starající se o garderobu a každodenní toaletu. Počet osob se odvíjel od zámožnosti rodiny.²¹⁹ Skutečnost, že osob, se kterými cestovala, muselo být více, potvrzuje Leopoldina ve svých pamětech, neboť udává, že cestovali dvěma cestovními vozy.²²⁰

Prvním cílem jejich cesty byly německé lázně Bad Ems. Tyto lázně se v 19. století těšily obrovské popularitě, každoročně se sem sjížděli nejen zástupci evropské aristokracie, ale i evropští monarchové, např. ruští carové Mikuláš I. a Alexandr II., nebo císař Vilém I. Dále pak také významní evropští umělci jako Richard Wagner, Fjodor Michajlovič Dostojevskij apod.²²¹ V lázních pobývali od 29. června do 11. srpna. Leopoldina matka zde podstupovala léčebnou kúru a samotná Leopoldina spolu s dalšími společníky absolvovali nejrůznější výlety po okolí. Druhým cílem jejich cesty bylo Holandsko.²²² Zde navštívili významná města jako Rotterdam, Haag a jeho čtvrť Scheveningen, Leiden, Haarlem, Amsterdam, Utrecht a další. Tato část pobytu byla více poznávací, v každém z měst navštívili hned několik pamětihodností a Leopoldiny zápisky jsou z této doby delší, plné popisů památek a jejich interiérů.²²³ Závěrečná část jejich pobytu pak vedla z Holandska přes Německo s několika zastávkami ve významných městech, jakými byly např. Wartburg, Norimberk, Řezno. Cesta byla zakončena plavbou po Dunaji do Vídně a odtud železnicí zpět do Brna a rodných Kvasic.

Deník je psán německy kurentem. „*Erste Buch*“ je psána poměrně úhledným písmem, stejně jako začátek „*Zweite Buch*.“ Nicméně čitelnost „*Zweite Buch*“ se postupně zhoršuje, zejména zápisy z cesty po Holandsku činí dojem, že jsou psány ve spěchu, stránky sešitu již nejsou linkované a pisatelka už nebyla tolik pečlivá. Rozsah zápisů se značně liší – od několika vět přes celé odstavce – podle toho co pisatelka ten který den prožila. Nejdlejší jsou zápisy týkající se popisů nejrůznějších staveb, jejich interiérů, ale i popisy okolní krajiny. Ze

²¹⁸ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 8: „er uns durch geschichtliche und kunstgeschichtliche Vorträge und Mitteilungen vorbereitete, wesentlich dazu bei, uns einen weiteren Horizont und ein lebendiges Interesse für alles, was wir sahen, zu eröffnen.“

²¹⁹ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*, s. 222.

²²⁰ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 8.

²²¹ SARHOLZ, Hans-Jürgen: *Bad Ems – Streifzug durch die Geschichte*. Bad Ems 2004, s. 49–58.

²²² MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 27. srpna a násl.

²²³ Tamtéž, např. zápis ze dne 2. září.

zápisů je také patrné, že německý jazyk neměla Leopoldina zcela osvojen z hlediska gramatiky a jazykové obratnosti. Velice časté jsou pravopisné chyby, především v hláskování, kdy jí v jednotlivých slovech chybí písmenka např. slova „*Sontag (Sonntag), Abildung (Abbildung), Planze (Pflanze)*“ apod. Také zaměňovala písmena, a to např. ve slovech „*Brod (Brot), Waide (Weide)*“ atd., která tak nabývala jiného významu. Co také nedodržovala, byla interpunkce, což často stěžovalo porozumění textu. Stejně tak jako chybějící slovesa na konci vět. V jejím deníku jsou také patrné výpůjčky slov především z francouzštiny. Tzv. switching code neboli „*intratextuální přechod z jednoho jazyka do druhého*“²²⁴ nebyl v urozeném prostředí v 1. polovině 19. století ničím neobvyklým. V Leopoldině deníku není ale tak výrazný. Jedná se spíše o využití francouzských slov, jakými jsou např. *à regret, en details, séjour, cavalcade, embarranssante, française, honneurs, tournée, Banquair* apod.

4.3 Každodennost cesty reflektovaná v Leopoldině deníku

4.3.1 Příprava na cestu

Z Leopoldina deníku, který je deníkem cestovním a jehož první řádky jsou již spojeny se samotným začátkem cesty, není patrné, jaké přípravy cestě předcházely. Nicméně není pochyb, že přípravy na cestu proběhly a nebyly malé, jelikož Leopoldina měla na cestě strávit necelé tři měsíce. Na základě toho, že cesta byla podniknuta primárně kvůli matčinu zdraví a Leopoldina nebyla ještě dospělá, lze předpokládat, že to byla právě Leopoldina matka, která plánovala trasu cesty. Mohla ji zajisté konzultovat s vychovatelem Nagelem, a to především její poznávací části, protože to byl právě on, který odpovídal za vzdělání obou dětí (Leopoldiny a jejího bratra), a také protože, jak ostatně plyne z Leopoldiných pamětí, byl po cestě jejich průvodcem.²²⁵ Itinerář cesty moc nevybočoval z tradičně navštěvovaných míst. Trasa přes Německo do Nizozemí obvykle prodloužená do Francie se řadila k velmi oblíbeným v 1. polovině 19. století. Například o rok později než Leopoldina ji podnikla patnáctiletá Gabriela ze Schwarzenbergu. Její trasa vedla přes Německo do nizozemského Scheveningu (odtud přes Belgie do Paříže). Dokonce se počáteční část trasy obou šlechticů shodovala. Obě cestovaly z Prahy do Chebu a odtud do Baireuthu, Bamberku, Frankfurtu a Mohuče.²²⁶ I itinerář cesty další šlechtičny Pavlínny ze Schwarzenbergu při podniknuté cestě

²²⁴ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má* s. 84.

²²⁵ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 8.

²²⁶ LENDEROVÁ, Milena – PLŠKOVÁ, Jarmila (ed.): *Krátká cesta životem a Evropou*, s. 69 a násl.

do Paříže přes Německo roku 1806 zahrnoval táž města, která Leopoldina navštívila, např. Řezno, Norimberk, Frankfurt, Mohuč, Koblenz atd.²²⁷

4.3.2 Dopravní prostředky

V rámci podniknuté cesty do Německa a Holandska využila Leopoldina všechny možné způsoby dopravy, tj. silniční, železniční i lodní. Služby pošty využila Leopoldina a její spolucestující během cesty nesčetněkrát. Hned první den při cestě z Kvasic do Prahy zmiňuje poštovní stanici Pozořice.²²⁸ Z jejího deníku je také patrné rozmístění poštovních stanic po cestě např. „*dvě pošty od Lokte je zajímavé město Cheb.*“²²⁹ Na cestách využívali zájezdních hostinců přímo v místě poštovní stanice, jak to mu bylo např. u malé pošty Burgingheim, „*kde jsme velmi unaveni přespali [...]*“²³⁰ O tom, jakými typy vozů cestovali, se Leopoldina nezmiňuje. Jen jednou při cestě do Nordkirchen zmiňuje, že jeli na *char a banc*.²³¹ Je možné, že Leopoldina měla z toho typu vozu obavy, jelikož si do svého deníku poznamenala: „*nyň jsme nastoupili a přijeli (vcelku) po 3 hodinách do Nordkirchen.*“²³² V holandském Haagu obdivovala zase „*docela zvláštní povozy vytrvale křižující*“²³³ město.

Lodní dopravu také nevynechali. Ještě za pobytu v Praze se Leopoldina plavila po Vltavě na velké loďce.²³⁴ Cestu parníkem pak absolvovali několikrát – Parníkem *Stadt Coblenz* jeli z Mohuče do Koblenzu a „*měli jsme se [jím] vydat na nejkrásnější část naší cesty, totiž plavbu po Rýnu.*“²³⁵ Dalším parníkem *Herzog von Nassau* jeli z Koblenze do Kolína²³⁶ a z Kolína parníkem *Stadt Köln* do Düsseldorfu.²³⁷ Plavbu po Dunaji strávili na palubě parníku Maxmilián.²³⁸ V amsterdamském přístavu zase nasedli do „*malé dvěma vesly*

²²⁷ LENDEROVÁ, Milena: *Tragický bál*, s. 269–270.

²²⁸ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 17. června.

²²⁹ Tamtéž, zápis ze dne 23. června: „*Zwei Posten von Ellbogen ist die interessante Stadt Eger*“

²³⁰ Tamtéž, zápis ze dne 24. června: „*wo wir höchst fatigirt übernachteten[...]*“

²³¹ „*Char a banc je typ dopravního prostředku taženého koňmi, obvykle otevřený. Má lavicová sedadla uspořádaná v řadách, směřující dopředu. Obvykle je používán pro velké skupiny lidí jako veřejný dopravní prostředek nebo pro vyjížděky.*“ Citováno dle CHISHOLM, Hugh(ed.): *Encyclopædia Britannica 5. "Char-à-banc"* (11th ed.). Cambridge 1911, s. 855.

²³² MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 16. srpna: „*Nun stiegen wir ein und kamen (im ganzen) nach drei Stunden in Nordkirch an.*“

²³³ Tamtéž, zápis ze dne 30. srpna: „*ganz sonderbare Fuhrwerke durchkreuzen sie beständig.*“

²³⁴ Tamtéž, zápis ze dne 19. června a 21. června.

²³⁵ Tamtéž, zápis ze dne 28. června: „*[...]sollten wir den schönsten Theil unserer Reise nämlich die Rheinfahrt machen.*“

²³⁶ Tamtéž, zápis ze dne 11. srpna.

²³⁷ Tamtéž, zápis ze dne 12. srpna.

²³⁸ Tamtéž, zápis ze dne 20. září.

řízené lodky,²³⁹ aby se dostali na druhý břeh. Plavba na lodích po řekách lákala svými výhledy,²⁴⁰ zvláště pak ta po Rýnu nebo Dunaji. To ostatně potvrzuje i Leopoldina, která byly uchválena rýnskými panoramaty.²⁴¹ O oblíbenosti těchto tras svědčí i skutečnost, že je podnikly i další cestovatelky z řad šlechty. Rýnskou plavbu podstoupila jak Gabriela ze Schwarzenbergu, tak Elisa Schliková.²⁴²

Pokud pobývala Leopoldina se svým doprovodem v nějakém městě delší dobu a chtěli si jej prohlédnout, tak dle počasí buď chodili pěšky, nebo si pronajali vůz. Tak tomu bylo např. ve Frankfurtu nad Mohanem, kde „*jsme si vzali vůz a jeli jsme si ho [Frankfurt] prohlédnout.*“²⁴³ Nebo také v Kolíně²⁴⁴ či v Amsterdamu, kde „*děšt' a [...] nás donutili projížďku po městě učinit vozem.*“²⁴⁵

Během své téměř tříměsíční cesty využila Leopoldina a její spolucestující i železniční dopravu. Poprvé z Düsseldorfu „*nově vystavěnou železnicí za 15 minut do Erhardu*“²⁴⁶ a zpět. A podruhé ke konci jejich cesty z Vídně do Brna Severní dráhu císaře Ferdinanda,²⁴⁷ která byla v té době nedávno dostavěna.²⁴⁸ Nicméně se nezdá, že by v Leopoldině probudila nějaké nadšení, jelikož si pouze poznamenala, že ji využili.

Specifický způsob dopravy, který Leopoldina a její spolucestující zvolili, byla přeprava na oslích, a to konkrétně při pobytu v lázních Bad Ems. Zde se buďto pohybovali pěšky, nebo, pokud pořádali delší a náročnější výlety po horách, využili právě osly, jako třeba 4. srpna: „*dnes jsme dělali opravdu krásnou promenádu na oslech, totiž jsme na nich jeli za Ems nahoru.*“²⁴⁹

²³⁹ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 3. září: „*kleinem von zwey Rudern geführten Kahn.*“

²⁴⁰ CVRK, František: *Osobní doprava po Labi*, s. 455–461.

²⁴¹ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 28. června.

²⁴² LENDEROVÁ, Milena: *Dámy na cestách*, s. 98.

²⁴³ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 26. června: „*Wir nahmen einen Wagen und führen die Stadt sie zu besahen.*“

²⁴⁴ Tamtéž, zápis ze dne 11. srpna.

²⁴⁵ Tamtéž, zápis ze dne 2. září: „*Der Regen und [?] zwingt uns die tournée in der Stadt zu Wagen zu machen.*“

²⁴⁶ Tamtéž, zápis ze dne 11. září: „*auf der neu errichteten Eisenbahn in 15 Minuten nach Erhard.*“

²⁴⁷ Tamtéž, zápis ze dne 26. září.

²⁴⁸ VÍCE SCHREIER, Pavel: *Zrození železnic v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2004.

²⁴⁹ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 3. srpna: „*Heut machten wir eine recht hübsche Promenade zu Esel nämlich wir ritten hinter Ems hinauf [...].*“

Z Leopoldiných zápisků je také patrné, s jakými nesnázemi se cestující na cestách museli v 1. polovině 19. století potýkat. Dvakrát hned ze začátku cesty měli problémy s koňmi. Při jednom z těchto incidentů se jejich koně zřejmě lekli „*modré skvrny*“²⁵⁰ a strhli vůz s cestujícími do pole. Následkem toho byl vůz značně poškozen, ale „*s pomocí kolemjdoucích mužů byl vůz zvednut [...] a potom jsme jeli zase dál.*“²⁵¹ Komplikace se jim nevyhnuly ani při cestování lodní dopravou. V Řezně se museli zdržet o dva dny déle, protože parník, který je měl vzít do Lince, měl zřejmě zpoždění.²⁵² Při cestě do Rotterdamu se zase projevila úskalí, na které upozornil Cvrk.²⁵³ Parník, který je vezl, uvíznul na mělčině a trvalo skoro hodinu, než se zase rozjel dál.²⁵⁴ Na tento stejný parník také dlouze čekali ve Weselu a již nedoufali v jeho příjezd, nicméně parník „*nás ale nejdříve kolem 4 hodiny svou přítomností potěšil.*“²⁵⁵ Obavy měli i z přítomnosti krysa na palubě, protože se tak ocitli „*v nebezpečí, že budou kryсами sežráni.*“²⁵⁶

4.3.3 Ubytování a stravování

Co se týče ubytování a stravování, Leopoldina se k těmto věcem ve svém deníku vyjadřovala spíše sporadicky. Nejčastější se v něm objevují věty začínající „*po jídle, jedli jsme, po snídani apod.*“²⁵⁷ V deníku neudává přesně, jaké pokrmy jedli, ale velice často se jednalo o formu *table d' hôte* nebo také tzv. *Gabelfrühstück*²⁵⁸ – jednalo se o „*při zvláštních (slavnostních) příležitostech druhou snídani později dopoledne.*“²⁵⁹ Jediný nápoj, který Leopoldina konkrétněji zmiňuje, je čaj, který pili většinou navečer.²⁶⁰ Občas přidala k jídlu i hodnotící stanovisko „*po jedné velmi dobré večeři [...].*“²⁶¹ Stejně tak tomu bylo v případě pozvání od tety na večeři. Leopoldina hodnotí pozitivně jídlo „*večeře byla opravdu dobrá*

²⁵⁰ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 18. června – „*blaue Flacke*“

²⁵¹ Tamtéž: „*mit Hilfe einiger vorbeigehender Männer, hob man den Wagen auf, [...] und dann fuhren wir wieder weiter.*“

²⁵² Tamtéž, zápis ze dne 18. září.

²⁵³ CVRK, František: *Osobní doprava po Labi*, s. 455–461.

²⁵⁴ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 27. srpna.

²⁵⁵ Tamtéž, zápis ze dne 26. srpna – „*uns aber erst gegen 4 Uhr mit seiner Gegenwart erfreute.*“

²⁵⁶ Tamtéž: „*In Gefahr von Ratten gefressen zu werden [...].*“

²⁵⁷ Tamtéž, např. zápis ze dne 24. června: „*Nach Tisch führen wir ...*“, nebo zápis ze dne 11. srpna: „*Heute nachdem wir gefrühstückt hatten [...].*“

²⁵⁸ Tamtéž, např. zápis ze dne 12. srpna.

²⁵⁹ Bibliographisches Institut GmbH: *Duden*. In: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Gabelfruehstueck> [cit. 10. 04. 2019].

²⁶⁰ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, např. zápis ze dne 13. srpna.

²⁶¹ Tamtéž, zápis ze dne 30. července: „*Nach einem sehr guten Dinner [...].*“

[...].²⁶² Nicméně ji zklamala obsluha, která byla „špatná a pomalá.“²⁶³ Někdy se její poznámky týkají i místa, kde jedli, nejčastěji se jednalo o nějaký hostinec. Občas si Leopoldina poznamenala i název hostince např. „*Goldenen Anker*“ u hradu Stolzenfels.²⁶⁴ V lázních Bad Ems to pak byl „*Englischen Hof*“²⁶⁵ nebo „*Braunschweiger Hof*.“²⁶⁶ Nejčastěji pobývali v zájezdních hostincích, což jen dokládá skutečnost, že v 1. polovině 19. století již síť zájezdních hostinců byla poměrně hustá.²⁶⁷ V hostincích většinou pouze přenocovali nebo tam strávili 2–3 dny. Jinak tomu bylo při pobytu v lázních Bad Ems. Jelikož jejich tamější pobyt trval více jak měsíc,²⁶⁸ pronajali si zde dům. Je patrné, že při jeho shánění měla Leopoldina matka potíže, věnovala tomu celý den a „*dopoledne uběhlo, aniž bychom dosáhli našeho cíle.*“²⁶⁹ Až díky tetě, která pravděpodobně v lázních také pobývala, našli jeden dům, který se matce líbil. Jmenoval se „*zur Rheinpfalz*“ a měl „*5 opravdu hezkých pokojů, a pod nimi jeden docela velký salón s balkonem.*“²⁷⁰ Pronajmutí domu při delším pobytu v lázních patřilo zřejmě k běžným zvykostem. Stejným způsobem si počínala i Gabriela ze Schwarzenbergu s rodinou při pobytu v Lázních Jeseník.²⁷¹ V Amsterdamu sérii hostinců vystřídal pobyt v „*Hotel des PaysBas.*“²⁷²

Mimo popis domu v Bad Ems jiné popisy hostinců a dalších ubytovacích zařízení v Leopoldině deníku nenajdeme, nicméně, co si do deníku čas od času zapsala, jsou poznámky týkající se jejich čistoty. Dovídáme se tak, že např. ve Vysokém Mýtě jedli „*v tom nejspínavějším hostinci na světě.*“²⁷³ Zato v Čáslavi to již bylo lepší, zde se podle Leopoldiny od posledního jejího pobytu značně zlepšili, jak sama hodnotí „*hostinec byl k mému velkému úžasu značně čistý.*“²⁷⁴ Také v Bad Ems v hostinci „*Englischer Hof,*“ kde „*nalezli uklizené*

²⁶² MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 9. července: „*Das Dinné war recht gut[...].*“

²⁶³ Tamtéž: „*die Bedienung[...].ist schlecht und langsam.*“

²⁶⁴ Tamtéž, zápis ze dne 30. července.

²⁶⁵ Tamtéž, zápis ze dne 28. června.

²⁶⁶ Tamtéž, zápis ze dne 29. června.

²⁶⁷ HLAVÁČKA, Milan: *Všední den na střeoevropských cestách 1750–1850*, s. 337–346.

²⁶⁸ Pobývali tam od 29. června do 11. srpna.

²⁶⁹ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 29. června: „*Der Vormittag war vorbei, ohne dass unseren Zweck erreicht hatten.*“

²⁷⁰ Tamtéž: „*5 recht hübsche Zimmer und darunter einen ziemlich großen Salon, mit einem Balkon.*“

²⁷¹ LENDEROVÁ, Milena – PLŠKOVÁ, Jarmila (ed.): *Krátká cesta životem a Evropou*, s. 51.

²⁷² MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 1. září.

²⁷³ Tamtéž, zápis ze dne 18. června: „*[...]in dem schmutzigsten Wirtshause von der Welt.*“

²⁷⁴ Tamtéž: „*das Gasthaus zu meiner großen Verwunderung ziemlich rein.*“

ubytování.²⁷⁵ Pozornost věnovaná kvalitě ubytování nepředstavuje nic neobvyklého, jelikož, jak upozornil Hlavačka,²⁷⁶ kvalita se lišila hostinec od hostince. A již apodemická literatura 18. století varovala cestovatele před špinavostí hostinců a ubytování.²⁷⁷

4.3.4 Společenský a kulturní život

Život na cestách doprovázel vždy bohatý společenský a kulturní program. Na cestě Německem a Holandskem navštívila Leopoldina a její společníci nespočet měst. V každém alespoň trochu významnějším městě, kde učinili zastávku, provedli prohlídku města spojenou s návštěvou místních pamětihodností, tedy nejen kostelů, zámků, hradů, domů, radnic, monumentů, ale i obrazových galerií, muzeí, uměleckých výstav apod. Např. v Haagu navštívili místní knihovnu a obchod s mincemi obsahující sbírky mincí, ale i vzácných kamenů. Dále pak také zavítali do obrazové galerie pojímající obrazy slavných mistrů, jakými byli Rembrandt, Ostade, Bergen, Potter atd.²⁷⁸ V haagské městské čtvrti Scheveningen zase navštívili muzeum obsahující „*nanejvýš zajímavé předměty*.“²⁷⁹ Mimo obrazové sbírky (deník obsahuje seznam 10 obrazů, které se Leopoldině nejvíce líbily) byly v muzeum také sbírky nejrůznějších předmětů z Číny, Japonska a Jávy. V Leidenu si zase prohlédli muzeum egyptských starožitností.²⁸⁰ Deník Leopoldiny je plný popisů uměleckých děl a staveb apod. Tímto se však vůbec neodlišuje od jiných ženských cestovních deníků té doby obsahujících obdobné pasáže svědčící o pisatelčiných kunsthistorických znalostech.²⁸¹

Z deníku také vyplývá, že z prohlídky měst chtěli vytěžit vždy to nejlepší, jak plyne ze zápisu z návštěvy města Norimberku, kdy po prohlídce kostela sv. Sebalda absolvovali prohlídku místní radnice, blízkého zámku a dalších monumentů po městě a „*přestože jsme byli již velmi ospalí, vlekli jsme se ještě k hrobu Albrechta Dürera*.“²⁸² Je patrné, že někdy je

²⁷⁵ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 28. června: „*eine ordentliche Wohnung gefunden haben*.“

²⁷⁶ HLAVAČKA, Milan: *Všední den na střeoevropských cestách 1750–1850*, s. 337–346.

²⁷⁷ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*, s. 224.

²⁷⁸ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 30. srpna.

²⁷⁹ Tamtéž, zápis ze dne 29. srpna: „*höchst interessante Gegenstände*.“

²⁸⁰ Tamtéž, zápis ze dne 1. září.

²⁸¹ LENDEROVÁ, Milena: *Dámy na cestách*, s. 98.

²⁸² MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 16. září: „*obwohl schon sehr müde, schleppten wir aus noch bis zu Albrecht Dürer Grab*.“

doprovázel po městě ciceron,²⁸³ který jim ukázal veškeré zajímavosti města, tak tomu bylo například v německém městě Bamberk.²⁸⁴ V dalším německém městě Saynu při návštěvě železných hutí jim prohlídku zajišťoval zase „jeden zdvořilý Prus.“²⁸⁵ A při prohlídce pevnosti Ehrenbreitstein je provázel místní voják, který jim ukázal to málo, co mohl, a díky „podivuhodnosti našeho průvodce“²⁸⁶ navštívili dokonce i pokoje vojáků.

Jedním z hlavních projevů sociability šlechty byly vzájemné návštěvy²⁸⁷ a nejinak tomu bylo na cestách. Právě během cest bylo setkávání se s urozenými příbuznými, přáteli a známými velmi typické.²⁸⁸ Hned na začátku cesty při krátkém zastavení v Praze navštívila Leopoldina spolu s matkou příslušníky starého rakouského rodu Auesperg, s jejichž dětmi strávila ne jeden „veselý večer.“²⁸⁹ Tato první návštěva po cestě pak byla jednou z mnoha. Během cesty navštívili nejenom některé známé a přátelé, ale také příbuzné, jak tomu bylo např. při návštěvě Düsseldorfu a Dülmen, kde pobývali, jak je zřejmé z Leopoldiných pamětí, příbuzní od jejího strýce Maxe Salma²⁹⁰ – vévoda a vévodkyně Croy.²⁹¹ Z deníku je tedy jasně patrný kosmopolitismus šlechty. Nejenom navštěvování přátel a příbuzných, ale i navazování kontaktů s dalšími příslušníky šlechtického stavu během cesty svědčí o tomto světoobčanství, které je typické pro elity 1. poloviny 19. století.²⁹² Nejpatrněji se navazování kontaktů jeví při pobytu v lázních, kde potkali mnoho nositelů zvučných jmen. Leopoldina matka navázala v lázních přátelství např. s hraběnkou Rechberg,²⁹³ dále pak s hraběnkou

²⁸³ Knižně průvodce – Ústav pro jazyk český AV ČR: *Slovník spisovného jazyka českého*. In: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=ciceron&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no> [cit. 15. 04. 2019].

²⁸⁴ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 24. června.

²⁸⁵ Tamtéž, zápis ze dne 30. července: „ein artiger Preuße[...].“

²⁸⁶ Tamtéž, zápis ze dne 11. srpna: „wegen merkwürdig unser Begleiter[...].“

²⁸⁷ LENDEROVÁ, Milena – PLŠKOVÁ, Jarmila (ed.): *Krátká cesta životem a Evropou*, s. 42.

²⁸⁸ LENDEROVÁ, Milena: *A ty se ptáš, knížko má*, s. 216.

²⁸⁹ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 21. června: „[...]so brachten wir noch einen lustiger Abend zu.“

²⁹⁰ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 9.

²⁹¹ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 12. srpna.

²⁹² LENDEROVÁ, Milena – PLŠKOVÁ, Jarmila (ed.): *Krátká cesta životem a Evropou*, s. 54.

²⁹³ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 2. července: „Heute machten Mama die Bekanntschaft von einer Grafinn Rechtberg.“

Vieregg,²⁹⁴ nebo baronem a baronkou Ketteler, baronkou Landsberg, hraběnkou Merveldt, hrabětem Schmising²⁹⁵ a dalšími.

Společenský a kulturní život v lázních byl většinou velmi pestrý. Dokládá to ostatně např. pobyt Gabriely ze Schwarzenbergu a její matky v Lázních Jeseník, kdy tamější společenský program nabízel nejrůznější „*společné výlety, hudební produkce, večírky, divadlo, bály, vyjížd'ky...*“²⁹⁶ Leopoldin lázeňský pobyt v Bad Ems nabízel také různé vyžití. Zatímco Leopoldina matka podstupovala léčebnou kúru (ovšem více než to, že denně chodila pít vodu z léčebných pramenů,²⁹⁷ se z Leopoldina deníku bohužel nedovídáme), podnikala Leopoldina se svými společníky různé výlety a procházky po okolí, např. výlet do blízké tavriny stříbra, kde se jim dostalo přednášky, jak takovýto proces tavení probíhá,²⁹⁸ nebo také k Leopoldině „*největší radosti tak dlouho očekávaný výlet do Neuwied a Sayn.*“²⁹⁹ Neuwied, město známé na svou dobu nezvyklou náboženskou tolerancí, a Sayn spojené s ruinami hradu Sayn, zámekem a také železnými doly, kde se také stali svědky procesu jeho zpracování.³⁰⁰ Večerní život v lázních byl bezpochyby také rušný, nicméně Leopoldina se za dobu pobytu zúčastnila jen jednoho plesu, kde také tančila různé tance jako „*kvapíky, dva německé, jeden velmi obtížný a 3 francouzské, které se skládaly jen ze 4 párů.*“³⁰¹ Dokonce si zřejmě zapsala na okraj deníku jména těch, s kterými tančila. Také navštívili jeden koncert, který uspořádali „*dva tyrolské páry*“³⁰² a který Leopoldina shledala jako „*opravdu krásný.*“³⁰³ Další večery trávili různě, buďto po náročném dni odpočívali,³⁰⁴ nebo je u nich trávili známí a přátelé např. kněžna a kníže Croy se třem dětmi, kteří projížděli Bad Ems a jeden večer „*zůstali u nás až do 11 večer a já jsem se velmi dobře bavila s Luisou [dcera Croyů].*“³⁰⁵

²⁹⁴ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 23. července.

²⁹⁵ Tamtéž, zápis ze dne 2. srpna.

²⁹⁶ LENDEROVÁ, Milena – PLŠKOVÁ, Jarmila (ed.): *Krátká cesta životem a Evropou*, s. 51.

²⁹⁷ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 2. srpna nebo také 30. června.

²⁹⁸ Tamtéž, zápis ze dne 8. července.

²⁹⁹ Tamtéž, zápis ze dne 30. července: „*zu meiner großen Freude die seyt lange projectirte Parthie nach Neuwied u. Sayn.*“

³⁰⁰ Tamtéž, zápis ze dne 30. července.

³⁰¹ Tamtéž, zápis ze dne 27. července: „*eine Galoppe, einen 2 deutschen, eine sehr embarassente, 3 francaise die nur vier Paaren bestand.*“

³⁰² Tamtéž, zápis ze dne 22. července: „*zway Tyrolerpaare.*“

³⁰³ Tamtéž: „*wirklich recht hübschen[...].*“

³⁰⁴ Tamtéž, zápis ze dne 30. června.

³⁰⁵ Tamtéž, zápis ze dne 13. července: „*sie blieben Abends bis 11 Uhr bey uns ich unterhielt mich sehr gut mit Luisel [...].*“

K obvyklým společenským událostem patřila na cestách návštěva alespoň jednoho divadelního představení.³⁰⁶ Učinila tak např. několikrát při svých pobytech v Paříži Pavlína Schwarzenbergová.³⁰⁷ Leopoldina na cestě strávila v divadle dva večery. Poprvé tomu bylo v Brně, kde dávali operu „*Nachtlager in Granada*,“³⁰⁸ podruhé v Haagu, kam zašli na francouzskou operu „*Domino Noir*,“ která byla pro Leopoldinu „*velmi zábavná*.“³⁰⁹

K dalším aktivitám na cestách také patřilo nakupování. Tato činnost se týkala více žen než mužů. Ty nakupovaly zejména nějaké suvenýry nebo jiné potřeby.³¹⁰ Samotná Leopoldina vzhledem ke svému věku nenakupovala, ale její matka ano, jak si dvakrát poznamenala ve svém deníku. Nepíše konkrétně, co matka nakoupila, používá pouze označení „*maličkosti*.“³¹¹

Jaká tedy byla Leopoldina každodennost na cestách?

Předcházející podkapitoly přiblížily, jakým způsobem Leopoldina ve svém deníku reflektovala každodennost na cestách. Lze říci, že svojí podniknutou cestou nijak výrazněji nevybočila z tehdejšího způsobu ženského cestování. Co se týče využití dopravních prostředků, tak Leopoldina při svých cestách využila všechny možné způsoby dopravy 1. poloviny 19. století uvedené v podkapitole 2.2.2 této práce, a to i nově vybudovanou Severní dráhu císaře Ferdinanda. Nadto se jednalo o jejich vzájemnou kombinaci. Potvrdila tak závěr plynoucí ze studie Lenderové,³¹² že ženy při svých cestách většinou „*využily možnosti kombinace různých dopravních prostředků*.“³¹³ Jistý netypický způsob dopravy představovala pouze přeprava na oslích, nicméně ta byla spojena se specifiky lázeňského pobytu. V oblasti ubytování a stravování byl typický především pobyt v zájezdních hostincích, případně hotelích, nebo v pronajatém domě, jak tomu bylo v lázních. Jistým specifikem v této oblasti je důraz na čistotu. Tento jev nepochybně souvisí s požadavky na

³⁰⁶ LENDEROVÁ, Milena: *Dámy na cestách*, s. 98.

³⁰⁷ LENDEROVÁ, Milena: *Tragický bál*, s. 271–280.

³⁰⁸ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 17. června.

³⁰⁹ Tamtéž, zápis ze dne 29. srpna: „*Die Oper ist sehr amusante*.“

³¹⁰ LENDEROVÁ, Milena: *Dámy na cestách*, s. 102.

³¹¹ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 2. září: „*einige Kleinigkeit*.“

³¹² LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*.

³¹³ Tamtéž, s. 222.

hygienu a čistotu, které v průběhu 19. století stále více narůstaly.³¹⁴ Znatelné je, že z pobytu chtěli Leopoldina a její společníci vytěžit co nejvíce. Cesta původně určená jako cesta za zdravím byla rozšířena o poznávací rozměr, který nebyl zaměřen pouze na společensko-vědní obory, tedy historii a dějiny umění, ale i na přírodovědecké obory, tedy na přírodopis, zeměpis, či geologii (př. ukázka zpracování železa). Na základě nástinu Leopoldina kulturního a společenského života během cesty je možné vidět, jak nezanedbatelnou společenskou úlohu cesta měla. Nejenže Leopoldina navštívila známé a příbuzenstvo, a utužila tak vzájemné vztahy, ale seznámila se i s osobami novými (někdy i s velice významnými osobami své doby, jakou byl princ Vilém) a širším okruhem příbuzenstva. Tím si také vytvářela nové vazby a vztahy tolik ceněné v aristokratickém světě a potřebné do budoucna.

4.4 Gender a příslušnost ke šlechtické vrstvě

Tuto podkapitulu bych ráda věnovala analýze a zamyšlení se nad tím, jakým způsobem se v Leopoldině deníku odrazily dvě sociálně-kulturní skutečnosti, a to sice příslušnost k šlechtickému stavu a také genderová role.

4.4.1 Šlechta

Příslušnost k šlechtickému stavu je v jejím deníku znát hned několikrát. Právě okruh osob, se kterými se potkala, které navštěvovala a se kterými se stýkala, ukazuje na její sociální postavení. Převážná většina těchto osob, k jakým můžeme zařadit hraběnku Troyer,³¹⁵ již zmiňovanou hraběnku Auespergovou, knížete Salma, hraběnku Rechberg, knížete a kněžnu Croy a jejich děti, barona a baronku Kettler a další, pocházela z šlechtického prostředí, a tudíž potvrzují i Leopoldinu příslušnost k této vrstvě. Tato skutečnost je zároveň projevem již zmiňovaného kosmopolitismus šlechty, který je v deníku značně patrný a který patří k charakteristickým rysům aristokracie 19. století.

K dalším typickým znakům šlechty přináleží důraz na rodinné hodnoty a starobylost rodu. Prestiž rodu a hodnota předků byly tradiční hodnoty, o které se šlechta opírala.³¹⁶ Významní členové rodu pak vzbuzovali u jeho příslušníků hrdost a pýchu. To je patrné také u Leopoldiny, u níž se ozvala hrdost na slavného předka při prohlídce Katedrály sv. Martina

³¹⁴ JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti*, s. 83.

³¹⁵ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 17. června.

³¹⁶ ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: *Rodinné strategie šlechty*, s. 39–43.

v Mohuči, kde „jsme viděli krásné starobylé náhrobky jako ten generála Lamberga.“³¹⁷ Ten Leopoldinu velice potěšil, „neboť tak máme podivuhodného předka.“³¹⁸

Další událost v jejím deníku, kterou si zaznamenala a kde se projevila skutečnost příslušnosti její rodiny k šlechtickému stavu, je spojena s plesem, kterého se účastnila v lázních Bad Ems. Zde její matka tančila s princem Vilémem Pruským, pozdějším císařem Vilémem I.,³¹⁹ což zajisté byla již tehdy pocta. Ve svých pozdějších pamětech Leopoldina na tuto událost vzpomíná a uvádí, že dokonce byla princem představena a on s nimi prohodil pár slov,³²⁰ o čemž se v deníku ale nezmiňuje. Význam této události přisuzuje až později, patrně ve světle pozdějšího vzestupu prince Viléma, jak sama uvádí „nemálo pyšná jsem byla, že sotva vytáhla, 14letá dívka“³²¹ byla někomu takovému představena. Zvědavost a úžas se v ní také probudily, když v divadle při sledování opery uviděla Luciena Bonaparta.³²² Hráli operu „*Le domino noir*“, která se zdála Leopoldině zábavná, ale jak si sama do deníku poznamenala „více než toto mě zajímal od tohoto večera“³²³ samotný Bonaparte. Stejně tak byla u vytržení, když měl do Bad Ems během jejich pobytu přijet další Napoleonův bratr Jérôme (zda skutečně dorazil, se z Leopoldina deníku nedozvídáme). Plyne to z Leopoldina deníkového zápisu: „*Hořela jsem touhou ho vidět!*“³²⁴

Během podniknuté cesty došlo několikrát k sociální interakci s lidmi pocházejícími z různých společenských vrstev. V žádném ze setkání nebylo znát, že by se Leopoldina vyvyšovala nad ostatní. Ostatně zdá se, že šlechtické děti k tomuto ani vedeny nebyly.³²⁵ Pokud během cesty došlo k nějaké interakci (nejčastěji tomu bylo u prohlídek, které absolvovali), tak to pravděpodobně ale Leopoldina považovala za mimořádné, jelikož si to zaznamenala do svého deníku, jako např. že „jeden zdvořilý Prus nám ukázal všechny stroje

³¹⁷ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 27. června: „*hier sahen wir einige schöne alterthümliche Grabmähler wie das von General Lamberg.*“ V mohučské katedrále sv. Martina se skutečně nachází pomník říšského hraběte a plukovníka Karla Adama z Lamberga.

³¹⁸ Tamtéž: „*denn so haben wir doch eine merkwürdigen vorfahren.*“

³¹⁹ Tamtéž, zápis ze dne 27. července.

³²⁰ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 9.

³²¹ Tamtéž: „*Nicht wenig stolz war ich, das ziemlich aufgeschossene, 14 jährige Mädchen[...].*“

³²² Lucien Bonaparte (1775–1840) mladší bratr Napoleona Bonaparte.

³²³ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 29. srpna: „*[...]mehr als dieses interessierte mich von diesem Abend[...].*“

³²⁴ Tamtéž, zápis ze dne 10. července: „*Ich brenne von Begierde ihn zu sehen!*“

³²⁵ LENDEROVÁ, Milena – PLŠKOVÁ, Jarmila (ed.): *Krátká cesta životem a Evropou*, s. 42.

[...],³²⁶ „jeden voják nám ukázal[...].“³²⁷ Přináležitost k šlechtickému stavu s sebou z hlediska společenského uspořádání nesla také vyšší postavení šlechty v rámci společenské hierarchie a z toho plynoucí úctyhodné chování osob v této hierarchii níže postavených. Takovýto projev úcty můžeme vidět v Leopoldině deníku při návštěvě zámku v německém Nordkirchen, kde jim po příjezdu „zámecký správce projevil úctu.“³²⁸

V neposlední řadě je zajímavou skutečností a také možným odrazem příslušnosti k šlechtickému stavu pozornost, jakou ve svém deníku Leopoldina věnuje čistotě. Nebyla by v tomhle ohledu jedinou šlechtičnou, která si zapisovala postřehy podobného typu do svého deníku. Stejně tak činila např. i Gabriela ze Schwarzenbergu, jak upozornila Lenderová.³²⁹ Ostatně k hygieně a čistotě měly přeci jen blíže privilegované vrstvy, které alespoň respektovaly imperativ působit čistě.³³⁰ Leopoldina na čistotu poukazuje ve svém deníku hned několikrát. Hostinec v Čáslavi se jí sice zdál čistější, než jak tomu bylo při poslední jeho návštěvě. Nicméně jí stále připadalo, že tito „dobří lidé ještě žádnou vysokou představu o čistotě nemají.“³³¹ Čistota ji pak ještě zaujala při pobytu v nizozemském městě Zaandam, které bylo „čisté a krásné.“³³² Stejně tak tomu bylo v případě města Leiden, kde „ulice a domy jsou velmi přátelské a čisté.“³³³ A i přestože na ni působil nizozemský Haag zvláště, město „zdobila neobyčejná čistota.“³³⁴

4.4.2 Gender

Hledání dobového genderového konstruktů v Leopoldině deníku je spojeno hned s několika úskalími. Prvním z nich je věk samotné pisatelky. Leopoldině při psaní deníku bylo pouhých 14 let. Tato skutečnost nás přivádí k tomu, že její deník se spíše řadí ještě k deníkům dětským, kterým dle Lenderové chybí podstatný rys deníků osob dospívajících, či dospělých, a tím je sebereflexe.³³⁵ To že Leopoldina byla spíše ještě dítětem, plyne nejzřetelněji např.

³²⁶ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 30. července: „ein artiger Preuße zeigte uns alle Maschinen[...].“

³²⁷ Tamtéž, zápis ze dne 11. srpna: „ein Soldat zeigte uns [...].“

³²⁸ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 16. srpna: „Der Schlossverwalter machte die honneurs.“

³²⁹ LENDEROVÁ, Milena – PLŠKOVÁ, Jarmila (ed.): *Krátká cesta životem a Evropou*, s. 46.

³³⁰ LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*, s. 135–137.

³³¹ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 18. června: „die guten Leute noch keinen hohen Begriff von Reinlichkeit zu haben.“

³³² Tamtéž, zápis ze dne 3. září: „[...]ist rein und hübsch.“

³³³ Tamtéž, zápis ze dne 31. srpna: „Die Straßen und Hausen sind sehr freundlich und rein.“

³³⁴ Tamtéž, zápis ze dne 30. srpna: „[...]jeine außerordentliche Reinlichkeit zielt dieselbe.“

³³⁵ LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má*, s. 139.

z jejího zápisu z pobytu v německém městě Dülmen. Jelikož toho dne měli volno, tak „*jsme Brosi, Luisa, Emma a já hrály celý den Černého Petra.*“³³⁶ Odpoledne pak našly zábavu „*na velké kopce sena.*“³³⁷ Celý den tak strávila Leopoldina hraním. Nicméně není to tak, že by její deník postrádal jakákoliv hodnotící stanoviska. Určité názory a hodnocení se zde objevují. Ať již při hodnocení obsluhy nebo čistoty ubytovacích, pohostinských zařízení nebo jednotlivých měst a budov. Její hravost a dětský pohled na svět v kombinaci s vlastním názorem již dospívající slečny je dle mého názoru nejvíce vidět při odjezdu z lázní, kdy si poznamenala postřeh týkající se pobytu v lázních, který je výstižný: „*Tak je to s lázněmi, člověk se zde rychle seznámí, sprátele se (ale většinou až na konci) velmi dobře a musí se rozloučit a často se už nikdy neuvidí.*“³³⁸ Tento postřeh následoval povzdechem, jelikož se musela také odloučit od „*milovaných oslů,*“³³⁹ na kterých jezdila po okolí a které si zřejmě velice oblíbila, protože slovo *milovaný* podtrhla hned několikrát. Zde lze vidět zase projev určité dětinskosti.

Dalším úskalím je skutečnost, že zkoumaným pramenem je cestovní deník, tudíž je více zaměřen na viděné a navštívené než na samotnou pisatelku a její osobnost, jako je tomu např. u deníku osobního. Nicméně i přes tato úskalí lze nějaké aspekty dobového genderového konstruktů v cestovním deníku odhalit. Připomeňme si, že genderový konstrukt feminity 19. století odkazoval ženu do privátní sféry. Naučné spisy určené ženám, tzv. ženská preskriptivní literatura, přinášely určité modely, jaká by žena měla být. Ve šlechtickém prostředí to byl model „*půvabné a upravené dámy, která je ozdobou domu, dokonale informovanou a vtipnou společnicí, současně i pečlivou hospodyní, obětavou manželkou a starostlivou matkou.*“³⁴⁰ Faktem je, že ve šlechtickém prostředí sféry ženská – domácí a mužská – veřejná nebyly tak jednoznačně odděleny, jak tomu bylo v prostředí měšťanském. Jak již bylo zmíněno výše, u žen pocházejících z prostředí šlechty byl kladen větší důraz na vzdělání, více se podílely na spolurozhodování a těšily se větší úctě.³⁴¹

³³⁶ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 15. srpna: „*Brosi, Luisa, Emma u. ich wir spielten fast den ganzen Tag schwarzen Peter.*“

³³⁷ Tamtéž: „*auf dem großen Heuhaufen.*“

³³⁸ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 5. srpna: „*So ist es mit Bade[?], man lernt sich schnell kennen, convenirt sich (doch erst meistens am Ende) recht gut und muss sich dann trennen und sich gar oft nicht mehr zu sehen.*“

³³⁹ Tamtéž, zápis ze dne 5. srpna: „*den theuern Eseln*“

³⁴⁰ BEZECNÝ, Zdeněk – LENDEROVÁ, Milena: *Šlechtická korespondence jako pramen v gender history*, s. 529.

³⁴¹ Tamtéž.

Leopoldin cestovní deník nám zajisté nevypráví vzhledem k věku pisatelky a také jeho zaměření, jaká byla Leopoldina matka, manželka, společnice. Nicméně nám může napovědět, jak na tyto role byla připravována již od svého dětství. Důležitou roli z tohoto hlediska hrálo vzdělání. Rodiče byli odpovědní za výchovu svých dětí. V případě dívek byla výchova v šlechtickém prostředí vždy v rukou matky.³⁴² A i přestože se dbalo na to, aby vzdělání dívek nebylo až příliš rozsáhlé, tak z výzkumů plyne, že se věnovaly studiu zeměpisu, dějepisu, přírodopisu i matematiky. Důraz se také kladl na poměrně rozsáhlou znalost dějin umění a studium jazyků. Dívky se učily také kreslit, tančit a hře na nějaký hudební nástroj, tedy takové dovednosti nutné k pozdější reprezentaci svého stavu.³⁴³ K ovládnutí privátní sféry bylo také důležité získat znalosti potřebné k vedení šlechtické domácnosti, proto se šlechtičny také učily základy účetnictví, vaření a různých ručních prací.³⁴⁴ Že se Leopoldině dostalo podobného vzdělání, je z jejího deníku v určitých oblastech do jisté míry patrné. Především to plyne ze zápisů týkajících se popisů památek, návštěv obrazových galerií, muzeí apod. Leopoldina měla přehled o stavebních slozích,³⁴⁵ znala jména těch nejvýznamnějších malířů a sochařů, jakými byli např. Albrecht Dürer, Rembrandt, Guido Reni, Petr Paul Rubens, Rafael a další. Z deníku jsou znáta i její znalosti zeměpisu, např. během plavby po Rýnu,³⁴⁶ či přírodopisu – rozeznává jednotlivé druhy stromů a rostlin.³⁴⁷ Během cesty tak zužitkovala to, co se prozatím naučila a zároveň si své znalosti prohloubila. Z jejich pamětí již víme, že často byla přítomna výuce bratra,³⁴⁸ což nepochybně přispělo ke kvalitě jejího vzdělání. Zajisté se také učila základy tance, které si při společenských příležitostech během cesty mohla vyzkoušet, jak tomu bylo na plese konaném v Bad Ems.³⁴⁹ Zda však hrála na nějaký hudební nástroj, není z deníku patrné, ani to, jestli kreslila. Ovšem je to přeci jen velice pravděpodobné. Ostatně to, že již od mládí kreslila, udává i ve svých pamětech.³⁵⁰ Z jejího

³⁴² LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě*, s. 38.

³⁴³ MACHAČOVÁ, Jana: *Žena v 19. století jako „přívěsek“?* In: ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století*, s. 209–214.

³⁴⁴ LENDEROVÁ, Milena: *Dny všední a sváteční Filippiny Ludmily hraběnky Schlikové a Pauliny kněžny ze Schwarzenbergu*. In: BEZECNÝ, Zdeněk – KUBEŠ, Jirí – LENDEROVÁ, Milena: *Proměny elit v moderní době: sborník k narozeninám docenta Roberta Saka*. České Budějovice 2003, s. 108.

³⁴⁵ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 23. června: Leopoldina navštívila gotickou kapli na zámku v Chebu. Také zde rozeznala sloupy s íónskými, dórskými a korintskými hlavicemi.

³⁴⁶ Tamtéž, zápis ze dne 28. června.

³⁴⁷ Tamtéž, např. zápis ze dnů 8. července, 11. července, nebo 23. července.

³⁴⁸ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 2.

³⁴⁹ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 27. července.

³⁵⁰ THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 8: jednalo se o olejomalby a kresby křídou.

deníku je pak zájem o umění patrný, příkladem může být seznam 10 děl, které se jí nejvíce líbily při návštěvě muzea v haagské městské čtvrti Scheveningen.³⁵¹ Tato láska k umění, která se u ní projevila již v dětství, jí vydržela po celý život, jak je patrné ze založení její pozdější umělecké sbírky na zámku v Děčíně.³⁵²

Důležitou a nezpochybnitelnou roli hrála v životě šlechty také víra, tak tomu nadále zůstalo i v 19. století navzdory předcházející epoše spojené s osvícenstvím a jeho důrazem na rozum.³⁵³ Byla to právě také matka, která měla dívce vštípit hlavní náboženské a mravní hodnoty, mezi které patřily zejména hluboká víra v Boha a pokora.³⁵⁴ Nepochybně tak činila i Leopoldina matka. Svou dceru vedla k víře již od dětství a nic se na tom nezměnilo ani na cestách. Plyne to z několika mála zápisů v Leopoldině deníku týkajících se chození na mše.³⁵⁵ Ostatně na základě srovnání s pozdějšími paměťmi Leopoldiny jí víra, ke které byla vedena již v dětství, zůstala po celý život a brala ji jako podstatnou součást jejího života.³⁵⁶

Dobový genderový konstrukt požadoval také od šlechtičny, jak už bylo zmíněno, aby zastávala roli „*přívabné a upravené dámy, která je ozdobou domu, dokonale informovanou a vtipnou společnicí.*“³⁵⁷ Jinými slovy, aby důstojně reprezentovala svůj stav. Leopoldina během cesty byla přítomna většině společenských akcí, jako byly návštěvy, večere, plesy, koncerty. Příkladem může být velká večere při pobytu v Bad Ems v „*Englischen Hof,*“ které se zúčastnilo více jak 11 lidí převážně z aristokratických kruhů a Leopoldina byla mezi nimi.³⁵⁸ Zde dozajista měla spoustu předobrazů, jak se ve společnosti chovat, nejvíce zajisté ve své matce. Tyto zkušenosti nabyté v dětství byly nepochybně později více vytrženy, ale staly se zdrojem inspirace pro její pozdější úlohu hostitelky a společnice během diplomatických cest a pobytů se svým manželem.³⁵⁹

³⁵¹ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, zápis ze dne 29. srpna.

³⁵² THUN, Leopoldine: *Erinnerungen aus meinem Leben*, s. 33.

³⁵³ ŠVARČÍKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: *Rodinné strategie šlechty*, s. 124–125.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 50.

³⁵⁵ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, např. zápis ze dne 17. srpna nebo 1. září.

³⁵⁶ Srov. podkapitola 3.5 této práce.

³⁵⁷ BEZECNÝ, Zdeněk – LENDEROVÁ, Milena: *Šlechtická korespondence jako pramen v gender history*, s. 529.

³⁵⁸ MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*, fol. 55–99, např. zápis ze dne 2. srpna.

³⁵⁹ Více podkapitola 3.2 této práce.

Ženy v 1. polovině 19. století necestovaly pro potěšení, ale především proto, aby se zušlechtily, prohloubily své znalosti a získaly potřebné cnosti k tomu, aby ovládly sféru privátní.³⁶⁰ Toto také plyne z podniknuté cesty do Německa a Holandska, která ačkoliv původně měla sloužit pouze jako cesta za zdravím, byla nakonec naplánovaná ve spojení s cestou poznávací. Očividně tak Leopoldina matka dbala na vzdělání svých dětí a chtěla, aby cesta rozšířila nejen Leopoldiny znalosti a dovednosti, ale také cnosti a vlastnosti potřebné k reprezentaci svého stavu. Cesta tak nebyla prostředkem k uvolnění a vybočení ze své genderové role, ale sloužila právě ke kultivaci osobnosti a potřebných dovedností k naplnění budoucího dobového genderového konstruktů.

³⁶⁰ KOTALOVÁ, Jitka. *Reflexe jinakosti?*, s. 45.

Závěr

Cílem této bakalářské práce byla celková analýza pramene osobní povahy, tzv. ego-dokumentu, cestovního deníku hraběnky Leopoldiny Thun, roz. Lamberg, se zaměřením na každodennost ženského cestování v 1. polovině 19. století.

Samotná analýza cestovního deníku pak byla provedena ve čtyřech krocích. Nejprve jsem se zaměřila na formální stránku deníku. Skutečnost, že existují 3 verze Leopoldina deníku, potvrdila nejen to, že si šlechtičny při psaní cestovního deníku psaly nejdříve koncepty, které následně byly přepisovány, ale také to, že toto přepisování sloužilo k osvojení si jazyka po gramatické a stylistické stránce. Frekvence zápisů také prokázala, že Leopoldina byla vcelku důsledná a téměř denně si do deníku zapisovala. Osvětlen byl mimo jiné i důvod podniknuté cesty: cesta za hranice habsburské monarchie byla podniknuta jako cesta za zdravím spojená s cestou za poznáním.

Druhý krok analýzy byl zaměřen na samotnou každodennost cestování obsaženou v Leopoldině deníku. Z deníku nebylo možné zjistit, jaké přípravy cestě předcházely, nicméně samotný její itinerář nijakým významným způsobem nevybočoval z tradičně navštěvovaných míst. Dopravní prostředky, které při cestě využila, zahrnovaly všechny možné způsoby dopravy té doby, tedy silniční, lodní i železniční, a co více jejich vzájemnou kombinaci, čímž se Leopoldina zařadila mezi většinu ženských cestovatelek 1. poloviny 19. století. Z hlediska ubytování a stravování bylo zjištěno, že nejčastěji Leopoldina a její spolucestující pobývali v zájezdních hostincích, případně hotelech nebo, jak tomu bylo při pobytu v lázních, v pronajatém domě. Jistým specifikem deníku byla v tomto případě pozornost věnovaná čistotě ubytování. Informace týkající se stravování jsou v deníku skoupé. Spíše než to, jaké pokrmy během cesty jedli, udává pisatelka, o jakou formu jídla se jednalo, případně přidává hodnotící stanovisko. Je ale patrné, že z podniknuté cesty chtěli vytěžit co nejvíce. Poznávací rozměr cesty byl nejen zaměřen na oblast společenskovední, ale i na přírodovední. Co se týče společenského a kulturního života na cestách, tak ten, jak se ukázalo, byl především dokladem kosmopolitismu, typického znaku života šlechty 1. poloviny 19. století. Pokud Leopoldina netrávila večer odpočinkem, často jej trávila spolu se svými společníky ve společnosti různých osob z řad aristokratických kruhů, či návštěvou divadla, koncertu nebo plesu. Zde se zcela jasně projevila společenská úloha cesty.

Cílem práce nebylo pouze získanými poznatky přispět ke studiu dějin každodennosti cestování šlechtičen 1. poloviny 19. století, ale rovněž zjistit, jakým způsobem se v cestovním

deníku odrazilily dva sociálně-kulturní aspekty, tj. příslušnost ke šlechtickému stavu a genderové role. Ty také představovaly třetí a čtvrtý krok analýzy deníku. Příslušnost k šlechtickému stavu je v deníku patrná hned v několika případech. Plyne z okruhu osob, se kterými se Leopoldina potkala, které navštívila a se kterými se stýkala. Jejich převážná většina se skládala z osob z aristokratických kruhů. Další doklad příslušnosti pak představovala také hrdost na předka, která je jedním z typických rysů šlechty spočívající v důrazu na rodinné hodnoty a starobylost rodu. Vyčíst to lze také z projevu úcty od osob níže postavených i nemalého důrazu na čistotu, které jsou z deníku patrné.

Genderová role odkazovala ženu 1. poloviny 19. století do privátní sféry. Deník Leopoldiny nám vzhledem k jejímu věku nemohl říci mnoho o její genderové roli, nicméně nám napověděl, jakým způsobem byla na svou budoucí genderovou roli připravována. Patrný je především důraz na vzdělání, projevující se především ve znalostech nejenom společensko-vědních oborů, ale i přírodovědeckých. I na cestách byla vedena k víře. Během cesty také rozvíjela dovednosti nutné k reprezentaci svého stavu, např. tanec nebo také to, jak se chovat a vystupovat ve společnosti. Cesta tak nepředstavovala pro Leopoldinu prostor, kde by vybočila z přípravy na budoucí genderovou roli, ale spíše naopak sloužila k prohloubení znalostí a dovedností nutných k jejímu pozdějšímu – co nejlepšímu – naplnění. Ve světle Leopoldiných pamětí můžeme říci, že veškeré tyto dovednosti se plně v její dospělosti projevíly a to, k čemu v mládí byla vedena, posloužilo jako důležitý základ pro její další život.

Na úplný závěr lze říci, že předkládaná bakalářská práce také ukázala mnohostrannost využití pramene osobní povahy, který nemusí být pouze cenným zdrojem informací pro jednu oblast historického bádání, tedy např. pouze pro studium dějin každodennosti cestování. Ale oblastí a způsobů, jak na pramen nahlížet a jaké informace důležité pro bádání v jiných oblastech (gender, šlechta, dějiny mentalit atd.) lze získat, je mnoho. Pramen může být tudíž využit hned několikrát a tato práce představuje jen některé z možností, jak na něj nahlížet. Další prostor k bádání nabízí např. Leopoldin deník z cesty do Itálie z roku 1858, který napsala již v době své dospělosti. Jiné časové období vzniku deníku potom nabízí prostor ke komparaci.

Resumé

This thesis deals with the topic of everyday life of travelling in the 1st half of the 19th century, and focuses on travelling of noblewomen. The whole thesis is based on the analysis of the travel diary of the countess Leopoldina Thun, née Lamberg. The diary describes her journey to Germany and Holland in 1839 and is considered to be a historical source so called ego-document, which refers to autobiographical writing, such as memoirs, diaries, letters etc. Its analysis showed how the countess Leopoldina and her fellow-passengers travelled, where they stayed, what they ate and also provided information about their cultural and social life during the journey. All the gained information contributed to the study and learning of everyday life of travelling of noblewomen in the 1st half of the 19th century.

The thesis also focused on the two social-cultural aspects – affiliation to the nobility and gender role and how it was reflected in the diary. The affiliation to the nobility is mainly noticeable in the circle of people Leopoldina met or visited during the journey and which is comprised mostly of people of aristocratic origin. It can also be seen in the family values and in the emphasis on the antiquity of the house, which was obvious during the visit of the church where Leopoldina saw the tombstone of one of her ancestors. Also the fact that people of lower status showed respect to her and her fellow-passengers and the emphasis on the cleanness pointed out that Leopoldina was a member of aristocracy.

According to the gender roles of the 19th century women were considered to be best suited to the domestic sphere. The diary of Leopoldina could not tell much about her gender role because of her age, however suggested, how she was prepared for her future gender role. What is evident from her diary is the emphasis on education mostly noticeable in Leopoldina's knowledge of not only social sciences but also natural sciences. During the journey she was still led to practise religion and also to cultivate skills necessary for the representation of her status like dancing or the way how to act or behave in society. The journey did not bring Leopoldina freedom and the possibility to depart from the "training" for her future gender role but otherwise through the journey she had deepen her knowledge and cultivated the virtues essential for the best fulfilment of her later gender role. What is more the skills she had gained in childhood in the lights of her memoirs showed that they were fully developed in her adulthood.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Moravský zemský archiv Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, *Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839*.

THUN, Leopoldine. *Erinnerungen aus meinem Leben*. Innsbruck – Vídeň – Mnichov 1926, 200 s.

MZA Brno, Matrika narozených, Brno – sv. Jakub 1815–1827, sign. 16871, folio 136 [online]. Dostupné z: <http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/7866/?strana=136>

MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 55, inv. č. 825.

MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 58, inv. č. 868, *Gf. Leopoldine Thun-Lamberg von Gf. St. Quentin 1839–1884*.

MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 71, inv. č. 958, *Gf. St. Quentin an Gf. Leopoldine Thun-Lamberg 1845–1883*.

MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 967.

Monografie

BRUNNER, Johann – HAJN, Ivo: *Lexikon koněspřežních železnic*. České Budějovice 2007. 183 s.

DOUŠOVÁ, Hana – JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena: *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století*. 1. díl. Pardubice 2001, 148 s.

HLAVAČKA, Milan: *Cestování v éře dostavníku: všední den na střeoevropských cestách*. Praha 1996, 137 s.

CHISHOLM, Hugh(ed.): *Encyclopædia Britannica 5. "Char-à-banc"* (11th ed.). Cambridge 1911.

JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. 2. vyd. Praha 2017, 471 s.

KLAPIL, Petr – KOUTŇÁKOVÁ, Květoslava: *Kvasice*. Hýsly 2005, 242 s.

KUBEŠ, Jiří – LENDEROVÁ, Milena (ed.): *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice 2004, 80 s.

LENDEROVÁ, Milena: *A ptáš se, knížko má: ženské deníky 19. století*. Praha 2008, 355 s.

LENDEROVÁ, Milena: *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha 2002, 198 s.

- LENDEROVÁ, Milena: *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. 2. vyd. Praha 2016, 319 s.
- LENDEROVÁ, Milena – PLŠKOVÁ, Jarmila (ed.): *Krátká cesta životem a Evropou. Gabriela ze Schwarzenbergu*. Dolní Břežany 2006, 463 s.
- LENDEROVÁ, Milena: *Tragický bál: život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu*. Praha 2004, 375 s.
- MAŠEK, Petr: *Modrá krev. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v Českých zemích*. 2. vyd. Praha 1999, 330 s.
- MAŠEK, Petr: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*. Díl I, A–M, Praha 2008, 668 s.
- MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha 2004, 704 s.
- OHLER, Norbert: *Cestování ve středověku*. Jinočany 2003, 520 s.
- PÁNEK, Jaroslav: *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551–1552*. České Budějovice 2003, 183 s.
- SARHOLZ, Hans-Jürgen: *Bad Ems – Streifzug durch die Geschichte*. Bad Ems 2004, 115 s.
- SEKYRKOVÁ, Milada (ed.): *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Praha 2006, 391 s.
- SCHREIER, Pavel: *Zrození železnic v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2004, 293 s.
- ŠUMAN, František: *Mistrovská díla thunovské obrazárny na děčínském zámku*. Děčín 2014, 249 s.
- ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: *Rodinné strategie šlechty: Mensdorffové-Pouilly v 19. století*. Praha 2007, 435 s.
- ŠVAŘÍČKOVÁ – SLABÁKOVÁ, Radmila – SOBOTKOVÁ, Irena – FILIPOWICZ, Marcin – ZACHOVÁ, Alena – KOHOUTOVÁ, Jitka – PETRŮ, Marek: *I rodina má svou paměť: rodinná paměť v interdisciplinárním kontextu*. Praha 2018, 244 s.
- TEYSSLER, Vladimír – KOTYŠKA, Václav: *Technický slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie věd technických*, 10. Praha 1934.

Články a kapitoly

- BEZECNÝ, Zdeněk – LENDEROVÁ, Milena: *Šlechtická korespondence jako pramen v gender history*. In: ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 525–532.
- BOČKOVÁ, Hana: *K problematice deníku jako literárního žánru*. In: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*. Brno 1989–1990, s. 37–45.

CVRK, František: *Osobní doprava po Labi do I. světové války*. In: BOBKOVÁ, Lenka – NEUDERTOVÁ, Michaela: *Cesty a cestování v životě společnosti*. Ústí nad Labem 1995, s. 455–461.

ENGLOVÁ, Jana: *Proměny cestování na počátku 19. stol. ve světle zpráv cestovatelů ze Saska do Čech*. In: BOBKOVÁ, Lenka – NEUDERTOVÁ, Michaela: *Cesty a cestování v životě společnosti*. Ústí nad Labem 1995, s. 359–364.

HLAVAČKA, Milan: *Všední den na střeoevropských cestách 1750–1850*. In: BOBKOVÁ, Lenka – NEUDERTOVÁ, Michaela: *Cesty a cestování v životě společnosti*. Ústí nad Labem 1995, s. 337–346.

KNAPÍKOVÁ, Jana: *Velké a malé světy mladých šlechtičen 19. století: sonda do života tří urozených dívek prostřednictvím jejich osobních deníků*. Časopis Matice moravské, 133, 2014, č. 1, s. 91–114.

KOLDÍNSKÁ, Marie: *Nepřítomné i všudypřítomné. Obraz žen ve šlechtických ego-dokumentech 16. a první poloviny 17. století*. In: *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice 2004, s. 9–20.

LENDEROVÁ, Milena: *Cestovatel*. In: BŮŽEK, Václav – Král, Pavel: *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 239–254.

LENDEROVÁ, Milena: *Dáma urozená, ctnostná i frivolní: Stéphanie Félicité du Crest de Saint-Aubin, hraběnka de Genlis (1746–1830)*. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis. Řada C, 2007, č. 7, s. 213–224.

LENDEROVÁ, Milena: *Dámy na cestách: cestovní deníky žen a dívek dlouhého 19. století*. In: SCHREIBEROVÁ, Jarmila: *Múzy na cestách. Ohlasy z cest do ciziny v dílech českých spisovatelů*. Praha 2007, s. 95–110.

LENDEROVÁ, Milena: *Dívčí a ženský deník: zárodečná literární forma?* In: ZAHRADNÍKOVÁ, Marta: *Ztěžklá křídla snů. Ženy v české literatuře*. Praha 2004, s. 7–19.

LENDEROVÁ, Milena: *Dny všední a sváteční Filippiny Ludmily hraběnky Schlikové a Pauliny kněžny ze Schwarzenbergu*. In: BEZECNÝ, Zdeněk – KUBEŠ, Jirí – LENDEROVÁ, Milena: *Proměny elit v moderní době: sborník k narozeninám docenta Roberta Saka*. České Budějovice 2003, s. 103–135.

LENDEROVÁ, Milena: *Chvála deníků a dopisů*. In: *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice 2004, s. 21–31.

LENDEROVÁ, Milena: *Knižní cestovní průvodci jako pramen ke každodennosti cestování: příklad Itálie dlouhého 19. století*. Český časopis historický. 114, 2016, č. 2, s. 330–371.

LENDEROVÁ, Milena: *Ženské deníky jako pramen k poznání mentality elit*. In: *Studie k sociálním dějinám*. Sv. 3(10), Kutná Hora 1999, s. 39–54.

MACHAČOVÁ, Jana: *Žena v 19. století jako „přívěsek“?* In: ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 209–214.

MÜCKE, Pavel: *...deník je lovcem okamžiků...aneb Malá impresie nad deníky druhého zahraničního odboje*. In: *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice 2004, s. 65–75.

OUBRECHTOVÁ, Marcela: *Manželkou a matkou na cestě Evropou*. *Tajemství české minulosti*, 2012, č. 14, s. 32-36.

PÁNEK, Jaroslav: *Čeští cestovatelé v renesanční Evropě*. *Československý Časopis Historický*, 88, 1990, s. 661–682.

RANDÁK, Jan: *Životní světy, paměti a jejich interpretace*. In: *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Praha 2006, s. 85–86.

RATAJOVÁ, Jana: *Gender history jako alternativní koncept dějin*. In: ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.): *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 33–40.

SCOTT, Joan W.: *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*. *The American Historical Review*, 91, 1986, č. 5, s. 1053–1075.

SCHULZE, Winfried: *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegungen für die Tagung „EGO-DOKUMENTE“* In: SCHULZE, Winfried: *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*. Berlín 1996, s. 11–30.

STORCHOVÁ, Lucie: *Ars apodemica. Umění pochopit a popsat "cizí" kraje*. *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue*, 25, 2003, č. 4, s. 10–12.

ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: *Osobní deník - zdroj nebo tvůrce paměti?* In: *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice 2004, s. 41–48.

Diplomové práce

KOTALOVÁ, Jitka: *Reflexe jinakosti? Šlechtičny na cestách první polovině 19. století*. České Budějovice 2007, 140 s.

Internetové zdroje

Ústav pro jazyk český AV ČR: *Internetová jazyková příručka*. In: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=smet%C3%A1nka> [cit. 09. 03. 2019].

Fotografie dostupná z <<https://www.alamy.com/olympus-digital-camera-deutsch-maximilian-reisenhofer-geb-1781-stadtpfarrer-in-brnn-lithographie-von-josef-eduard-teltscher-1827-1827-josef-eduard-teltscher-1801-1837-878-maximilian-reisenhofer-litho-image185867114.html>> [cit. 05. 04. 2019].

Bibliographisches Institut GmbH: *Duden*. In:
<https://www.duden.de/rechtschreibung/Gabelfruehstueck> [cit. 10. 04. 2019].

Knižně průvodce – Ústav pro jazyk český AV ČR: *Slovník spisovného jazyka českého*. In:
[https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=ciceron&sti=EMPTY&where=hesla
&hsubstr=no](https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=ciceron&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no) [cit. 15. 04. 2019].

Seznam příloh

Příloha A – zápis z matriční knihy narození

Příloha B – portrét Leopoldiny Thun, roz. Lamberg, 1845

Příloha C – portrét Leopoldiny Thun, roz. Lamberg, 1855

Příloha D – portrét Leopoldiny Thun, roz. Lamberg, 1895

Příloha E – ukázka z cestovního deníku Leopoldiny Thun, roz. Lamberg „verze I.“

Příloha F – ukázka z cestovního deníku Leopoldiny Thun, roz. Lamberg „verze II.“

Příloha G – ukázka z cestovního deníku Leopoldiny Thun, roz. Lamberg „verze III.“

Příloha B

Franz Nadorp. Leopoldina Lamergová, 1845, kresba tužkou (Převzato z knihy ŠUMAN, František: *Mistrovská díla thunovské obrazárny na děčínském zámku*. Děčín 2014, s. 42)

Příloha C

Magnus, Eduard. Leopoldina Thun, roz. Lamberg 1855 (Převzato z knihy ŠUMAN, František: *Mistrovská díla thunovské obrazárny na děčínském zámku*. Děčín 2014, s. 219)

Příloha D

Leopoldina Thun, roz. Lamberg 1895 (Převzato z knihy THUN, Leopoldine. *Erinnerungen aus meinem Leben*. Innsbruck – Vídeň – Mnichov 1926.)

Day I =
 Am 19 Juny 1839. ^{Leben} ~~Das~~ ^{Leben} ~~das~~ ^{das} ~~früher~~ ^{früher} ~~auf~~ ^{auf} ~~meinem~~ ^{meinem}
~~Reise~~ ^{und} ~~am~~ ^{am} ~~19ten~~ ^{19ten} ~~Juny~~ ^{Juny} ~~1839~~ ¹⁸³⁹ ~~am~~ ^{am} ~~19ten~~ ^{19ten} ~~Juny~~ ^{Juny} ~~1839~~ ¹⁸³⁹
~~Wasser~~. ~~Das~~ ^{Das} ~~ganze~~ ^{ganze} ~~Land~~ ^{Land} ~~ist~~ ^{ist} ~~mit~~ ^{mit} ~~Wasser~~ ^{Wasser}
 überdeckt und kommt nur sehr selten
 hervor wie hier bey St. Quentin ein
 copieuses Süßwasser. Mein Hund
 hat sich sehr wohl bey uns
 gehalten und zuweilen mich
 beläust. ^{Gold} ~~Wir~~ ^{Wir} ~~haben~~ ^{haben} ~~in~~ ⁱⁿ ~~der~~ ^{der} ~~Umgebung~~ ^{Umgebung}
 und wissen wie in Leipzig mehrere
 gefunden, ~~ist~~ ^{ist} ~~in~~ ⁱⁿ ~~der~~ ^{der} ~~Umgebung~~ ^{Umgebung}
 gefunden, ~~ist~~ ^{ist} ~~in~~ ⁱⁿ ~~der~~ ^{der} ~~Umgebung~~ ^{Umgebung}
 gefunden. ~~Es~~ ^{Es} ~~ist~~ ^{ist} ~~mir~~ ^{mir} ~~schon~~ ^{schon} ~~oft~~ ^{oft} ~~gefallen~~ ^{gefallen}
 was ~~ich~~ ^{ich} ~~in~~ ⁱⁿ ~~der~~ ^{der} ~~Umgebung~~ ^{Umgebung} ~~gefunden~~ ^{gefunden} habe.

Ukázka z cestovního deníku Leopoldiny Thun, roz. Lamberg „verze I.“ (MZA Brno, fond G 154 Rodinný archiv Thun-Hohensteinů Kvasice, kart. 72, inv. č. 962, Reisetagebuch der Gräfin Leopoldine Lamberg, Reise nach Deutschland und Holland 17. Juni–27. September 1839, fol. 100–137.)

